

HUMANETTEN

[Om HumaNetten](#)
[Tidigare nummer](#)

NUMMER 4

våren 1999

HumaNetten utges av [Institutionen för humaniora](#), Växjö universitet.

[Kontakt](#)
[Webmaster](#)

ISSN: 1403-2279

INNEHÅLL:

Christina Angelfors, [Det andra könet fyller femtio år](#)
Börje Björkman, [Weißkopf vs. Wright? eller en berättelse om Internet som löfte eller hot](#)
Peter Danielsson, [Ett bortglömt krig](#)
Anna Höglund, [Den impotente vampyren? Vampyrer och sexualitet i den samtida vampyrromanen](#)

Debatt

Frederic Bill, [I en professur av glänsande stål. Vetenskapen historia - vad, varför och för vem?](#)

Aktuellt

[Nya nummer i institutionens skriftserier](#)
[Rapport från den första SAAS-konferensen](#)

Recensioner

[Rune Bokholm](#), [Kungen av Skåne. En bok om statsmannen Arvid Posse](#) (Börje Björkman)
[Rainer Nyberg](#), [Skriv vetenskapliga uppsatser och avhandlingar med stöd av IT och Internet](#) (Börje Björkman)
[Kristina Schött, Lars Melin, Hans Strand och Bodil Moberg](#), [Studentens skrivhandbok](#) (Gunilla Byrman)

Poetiska Punkten: [April 96](#) av **Bärbel Westphal**

OM HUMANETTEN

[Detta nummers förstasida](#)
[HumaNettens hemsida](#)
[Institutionens hemsida](#)

HumaNetten utges av Institutionen för humaniora vid [Växjö universitet](#).

HumaNetten kom till för att förverkliga ett av målen i institutionens Verksamhetsplan och kvalitetsprogram för läsåret 1997/98, nämligen att göra läsvärda texter producerade vid institutionen tillgängliga för en större läsekrets. **HumaNetten** vill också vara ett forum för recensioner av nyutkommen litteratur och för debatt. **HumaNetten** utkommer höst och vår. Recensioner och debattinlägg infogas löpande i det aktuella numret.

Presumptiva bidrag skickas som Word- eller RTF-dokument till [Börje Björkman](#). Redaktionen förbehåller sig rätten att kvalitetsgranska och refusera insänt material.

© respektive författare. Det är tillåtet att kopiera och använda material ur HumaNetten för forskningsändamål om källan anges. För övriga ändamål kontakta författaren.

Ansvarig utgivare för universitetets websidor:

Informationschef [Marguerite Nilsson](#)

Institutionens redaktionsråd:

FD [Gunilla Byrman](#) (redaktör)

FD [Christina Angelfors](#)

Professor [Tuija Virtanen-Ulfhielm](#)

Kontakt:

[Börje Björkman](#)

Webmaster:

[Agneta Fridhammar](#)

Postadress, telefon- och telefaxnummer:

Institutionen för humaniora, Växjö universitet, 351 95 VÄXJÖ

Tel 0470-708000 (vx)

Fax 0470-751888

DET ANDRA KÖNET FYLLER FEMTIO ÅR

Konferensrapport från Paris 19 - 23 januari 1999

Av Christina Angelfors

[Länk till presentation av Christina Angelfors](#)

Under några intensiva januaridagar var Paris centrum för Beauvoirforskare från hela världen. Anledningen till att tvåhundra kvinnor, och några få män, hade samlats i den franska huvudstaden var ett symposium ägnat att uppmärksamma att det i år är femtio år sedan *Le Deuxième Sexe* kom ut första gången. Initiativtagare till evenemanget var redaktionen för *Nouvelles Questions Féministes*, den tidskrift som Simone de Beauvoir var med och grundade i slutet på sjuttioalet och som kan ses som hennes ideologiska arvtagare i Frankrike.

Avsikten med symposiet var inte bara att belysa olika aspekter av Simone de Beauvoirs verk utan lika mycket ett försök att "återerövra" filosofen och feministen Beauvoir från utlandet. Den absolut största delen av den forskning som ägnas Beauvoir bedrivs nämligen utanför Frankrikes gränser. Det finns många anledningar till varför det blivit så, men en av orsakerna är förmodligen att det franska intellektuella etablissemanget aldrig riktigt har kommit över den skandal som *Le Deuxième Sexe* orsakade 1949.

Ett flertal föredrag handlade just om mottagandet av boken. I Frankrike som vid denna tid var starkt präglad av en nativitetsfrämjande politik är det givet att t ex kapitlet om moderskapet, som inleds med ett femton sidor långt försvar för kvinnors rätt till abort, rörde upp en våldsam känslostorm. Andra hårt attackerade kapitel var det om unga flickors sexualitet och kapitlet om den lesbiska kvinnan (det senare har för övrigt censurerats bort i den svenska översättningen). Inte heller den mest centrala tesen i boken - den om kön som social konstruktion - kan väl sägas vara accepterad ens i våra dagar. 1949 var alltså Beauvoir minst femtio år före sin tid!

Från skandalobjekt har därefter Beauvoirs studie förvandlats till en av de viktigaste hörnstenarna i modern feministisk teori. Under hela åttiotalet betraktades Beauvoirs idéer om mäns och kvinnors fundamentala likhet som "ute", framför allt på grund av inflytandet från den s k "French feminism", dvs trion Cixous, Irigaray, Kristeva, som via de amerikanska universiteten spreds över världen. Men från ett läge där särartsfeminismen nästan helt dominerat tycks nu pendeln vara på väg att svänga i Beauvoirs riktning. I Frankrike citeras hon för närvarande ständigt i debatten kring det förslag till grundlagsändring vars syfte är att med lagens hjälp tvinga fram en lika fördelning mellan män och kvinnor i parlamentet, ibland kallad den "nya" franska revolutionen. Även bland konferensens deltagare orsakade denna fråga en häftig debatt och man försökte resonera sig fram till hur Beauvoir skulle ha ställt sig. De flesta verkade vara överens om att hon nog skulle motsatt sig förslaget eftersom det bygger på en idé om män och kvinnor som "naturliga" grupper och i förlängningen riskerar att leda till det slags särartstänkande som Beauvoir i hela sitt liv bekämpade.

En stor del av konferensen ägnades givetvis åt Beauvoirs betydelse som filosof. Eva Lundgren-Gothlin, vars avhandling *Kön och existens* blivit internationellt uppmärksam, talade över temat "The Philosophical Origins of Simone de Beauvoir's *Le Deuxième Sexe*". Den gängse uppfattningen att Beauvoir endast varit en epigon till Sartre kan i och med de nya forskningsrön som presenterades av Margaret Simons, den främsta amerikanska kännaren av Beauvoir, nu definitivt avfärdas. I sitt föredrag "Did Sartre Originate the

Philosophy of *The Second Sex*?" berättade Simons att hon i Beauvoirs ännu opublicerade dagbok från 1927, dvs två år innan Beauvoir ens träffat Sartre, funnit fullt utarbetade reflektioner kring flera av de begrepp som sedan skulle tas upp av Sartre, bl a konflikten mellan jaget och den andre och tanken om det fria valet. Även idén om könet som social konstruktion finns för övrigt i dessa tidiga anteckningar. Simons ville alltså tona ner Sartres roll som filosofisk inspiratör till *Le Deuxième Sexe*. Istället framhöll hon, liksom flera andra deltagare, två andra namn som viktiga influenser för den teori om förtryck som är bokens grundpelare, nämligen Gunnar Myrdal och den amerikanske författaren Richard Wright. Att Beauvoir var djupt imponerad av Myrdals *An American Dilemma* vet vi genom hennes brev till Nelson Algren, där hon uttryckligen säger att hon skulle vilja göra en liknande studie när det gäller kvinnors villkor. Två centrala tankar i Richard Wrights analys av rasförtryck är den om de färgades "dubbla medvetande" och idén om "skillnad", båda två viktiga delar i den modell för analys av kvinnoförtryck som Beauvoir utarbetar i *Le Deuxième Sexe*.

Ett flertal föredrag tog upp frågan om radikaliteten i Beauvoirs essä, dvs i vilken grad hennes analys kan sägas utgöra ett epistemologiskt brott med en tidigare tanketradition. En session ägnades t ex åt att studera Beauvoirs analys av homosexualiteten som ett fritt val, en extremt radikal position som först i våra dagar funnit en slags motsvarighet inom sk queer theory. Att brottet med en naturalistisk idétradition inte är fullständigt är dock uppenbart här liksom i analysen av många andra företeelser. Följer man däremot upp hur Beauvoir utvecklas efter *Le Deuxième Sexe* ska man finna att spåren av naturalistisk ideologi efterhand försvinner. För Beauvoir blir problemkomplexet kön/genus/sexualitet helt en fråga om hierarki och förtryck. Här går alltså en viktig skiljelinje mellan Beauvoir och en filosof som Judith Butler, en av queerteorins främsta företrädare. Samtidigt som Butler är starkt influerad av Beauvoir är hon emellertid inte materialist - för henne är genus en fråga om *skillnad*, inte hierarki. Där Beauvoirs närmaste arvtagare, den materialistiska radikalfeminismen, bär på en vision om ett samhälle där skillnaden mellan genus, mellan hetero- och homosexualitet upphört att vara relevant, där vill Butler ha kvar dessa distinktioner som olika valmöjligheter. Så olika kan alltså samma radikala arv förvaltas!

Till konferensens lättare men icke desto mindre intressanta inslag hörde en rad personliga vittnesmål från militanta feminister som kämpat på barrikaderna tillsammans med Simone de Beauvoir. Hennes djupa politiska engagemang, hennes aktiva deltagande från maj 68 och framåt i *Le Mouvement de libération des femmes* är något som ofta glöms bort i alla de studier som ägnas Beauvoir och hennes verk. Därför gav konferensen en nyttig lektion i historia - all utveckling bygger på ett tillvaratagande av det som tidigare generationer åstadkommit. Om inte är vi dömda till ett ständigt återupprepande, en sanning som i högsta grad är tillämplig på kvinnorörelsen.

© [Christina Angelfors](#)

Weißkopf vs. Wright? eller en berättelse om Internet som löfte eller hot

Av Börje Björkman

[Länk till presentation av Börje Björkman](#)

Texten/innehållet i artikeln inte har ändrats sedan publiceringen men kommentarerna kring källor och vidare läsning - längst ner på sidan - har uppdaterats i mars 2004.

Alla, åtminstone de flesta pojkar och män, vet att de första att konstruera en flygmaskin som av egen kraft kunde lyfta från marken var bröderna Orville och Wilbur Wright från Dayton i Ohio USA. Detta skedde den 17 december 1903 över sanddynerna vid Kill Devil Hills strax intill Kitty Hawk, i North Carolina USA. Mannen vid spakarna denna tidiga morgon var Orville Wright, som då skall ha lyckats hålla maskinen, det enmotoriga biplanet The Flyer, uppe i luften i 12 sekunder. Totalt gjordes fyra uppstigningar denna dag, varav den längsta på 59 sekunder över en sträcka av ca 800 meter.

Detta är en bit av flyghistorien såsom den normalt skrivs. I de flesta uppslagsverk kan man mer eller mindre uttryckligen läsa att det var i ovannämnda stund som flygplanet föddes, även om man sedan också nämner att bröderna Wright bara utgjorde en länk i en lång händelsekedja, att de egentligen bara hade vidareutvecklat Octave Chanutes, Otto Lilienthals och andras experimenterande under decennier dessförinnan. Ser vi exempelvis till NASA:s, den amerikanska rymdflygstyrelsens, nätversion av flygets historia så domineras denna totalt av The Wright Brothers: det var de som lyckades; det var de som tveklöst var först.

I stort sett samtliga samtida experimentatörer och konstruktörer världen över har försvunnit i skuggan av bröderna Wrights berömmelse. Någon mer genomgripande diskussion om vem som faktiskt var först finns egentligen inte och någon allvarlig konkurrent, någon trovärdig alternativ version av historien om vem som faktiskt var först har egentligen aldrig släppts fram i ljuset - vilket inte betyder att det inte finns några sådana. För den som haft god tillgång till bibliotek och initierade kontakter har de alternativa versionerna av berättelsen om motorflygets barndom hela tiden varit tillgängliga men svåråtkomliga eftersom de oftast endast publicerats i små skrifter från små, lokala förlag och i tidningsnotiser och liknande.

Det är här som Internet och i synnerhet World Wide Web kommer in i bilden, detta medium som ibland har kallats 'världens bästa historiebok' eftersom man vid en enkel sökning med något av de vanligaste sökverktygen snabbt kan få fram många svar på de frågor man ställt. I takt med att omfattningen och djupet på webben ökat har också möjligheterna att få kvalificerade svar förbättrats betydligt. Detta är bra men det mest intressanta just i detta sammanhang är att om man gör en sådan enkel sökning på nätet så kan man *också* få fram åtminstone *en* alternativ version av historien om vem som faktiskt var först upp i luften med ett motordrivet flygplan, nämligen följande:

Den 14 augusti 1901 - två år, fyra månader och tre dagar före händelsen vid Kitty Hawk - lyfte den då tjugosjuårige tyske invandraren Gustav Albin Whitehead med sin egenhändigt byggda maskin No 21 från en plats strax utanför Bridgeport, Connecticut USA. Enligt flera - men skiftande och till viss del motsägande - källor uppges Whitehead denna dag ha flugit både längre tid och längre sträcka än Orville Wright år 1903.

Viktigt att påpeka redan här är att syftet med denna artikel *inte* är att plocka ner bröderna Wrights klart lysande stjärna från teknikhistoriens himmel eller att självklart placera Gustav Whitehead i deras ställe. Något sådant vore heller inte möjligt med de kunskaper eller den tillgång till källmaterial som jag nu har.

Tanken här är istället att ge en bild av Internets möjligheter som kunskapsreproducerande verktyg, ty i jämförelse med mer traditionella kunskapsbanker, såsom exempelvis uppslagsverk av olika slag, innebär faktiskt Internet någonting alldeles nytt. Internets sökmöjligheter gör det nämligen mycket svårare för en uppfattning eller en vetenskapligt accepterad 'sanning' att dominera över de andra. Om detta sedan mer innebär ett hot mot än en möjlighet för 'sanningen' kan diskuteras.

The Wright Brothers

Om Orville och Wilbur Wright vet vi naturligtvis en hel del, bl.a. att de var födda kring 1870 och att de redan som barn gjorde diverse tekniska experiment och innovationer, att de under 1890-talet ägde en tryckpress och att Wilbur då stod som utgivare för en tidning, The Dayton Ohio West Side News. Från ungefär samma tid ägde och drev de en firma som reparerade och sålde cyklar vilka de också förbättrat till konstruktionen (delvis med hjälp av nya, egenhändigt konstruerade verktyg). Och vi vet dessutom att de var utbildade ingenjörer samt att de förde noggrann bok över sina allt mer tidskrävande flygtekniska experiment.

År 1900 hade bröderna gjort flera lyckade glidflygsexperiment, och under åren som följde utvecklades och omformulerades de tekniska principer på vilka de dittills förlitat sig. Under åren 1901-02 utförde de bland annat omfattande tester av luftens strömmar kring en konstgjord vinge - det var så den s.k. vindtunneln föddes - och testade hur förar- respektive motorvikten måste fördelas för att kunna fungera - principen för detta blev deras första patent. År 1903 konstruerade de sin första väl fungerande propeller samt byggde en speciell flygmotor.

Resten är, som man säger, historia: i december 1903 flögs det 'på riktigt' för första gången, först av Orville och sedan av Wilbur, på den plats där Wright Brothers National Monument senare restes - detta förvaltas idag som ett monument av betydelse för hela den amerikanska nationen. Framgångarna växte sedan raskt: 1908 satte man flera höjd- och längdrekord, både i USA och i Europa (Frankrike). Samma år fick man kontrakt med det som senare skulle bli den amerikanska arméflygkåren på att bygga flygplan för militära ändamål. Under långa turnéer, även i Europa, hyllades de som hjältar och kunde snart grunda företaget The American Wright Company. Ytterligare något år senare satte Orville upp sin berömda flygcirkus, The Wright Exhibition Team, där specialtränade piloter uppvisningsflög med olika Wright-maskiner.

1912 avled Wilbur Wright i tyfusliknande feber, endast femtiofem år gammal, varefter brodern fortsatte att leda familjeföretaget i ytterligare tre år, då han sålde hela aktiestocken för den för tiden smått fantastiska summan \$500.000, för att istället ägna sig åt ingenjörskonsultverksamhet. År 1948 dog Orville Wright, sjuttiosju år gammal. Han begravdes i den stad där han föddes och där han varit bosatt hela sitt liv, Dayton Ohio.

Whitehead

Gustav Whiteheads levnadshistoria skiljer sig ganska mycket från bröderna Wrights - även om där också finns en del likheter - och kanske kan just skillnaderna i härkomst, utbildning och socialt kontaktnät ge en del av förklaringen till varför Whitehead fått en så undanskymd plats i aeronautikens hävder.

Gustave Albin Weißkopf, som han ursprungligen hette, var född år 1874 i Leutershausen i Bayern. Hans barndoms- och uppväxtår skall ha varit lyckliga och redan som liten pojke

sågs han ha varit obotligt biten av tanken på att flyga. Ständigt studerade han fåglarnas rörelser, och snart gjorde han egna flygexperiment i stadsparken. Bland annat knöt han fast snören i fåglarnas ben för att se hur de rörde sig när de försökte lyfta - något som upprörde inte minst den lokala polismakten: man ingrep resolut och förbjöd honom att fortsätta med dylika experiment.

Inte fyllda tretton blev Gustave föräldralös. Han fick därför bo hos släktingar och sattes först i bokbindar- och sedan mekanikerlära. Utbildningen avbröts emellertid och Gustave flyttade från Augsburg till Hamburg. År 1888 skall han ha blivit shanghajad och insatt som mässpojke på ett segelfartyg destinerat till Sydamerika. I Brasilien mönstrade han av och livnärde sig därefter en tid på jord- och skogsbruksarbete hos en tysk emigrantfamilj men redan ett par år senare befann han sig åter på sjön, närmare bestämt på ett segelfartyg som fraktade timmer.

Som 19-20-åring mönstrade Gustave Weißkopf åter av, nu med siktet inställt på att äntligen försöka göra någonting av sina flygardrömmar, och av samma anledning tog han nu kontakt med glidflygskonstruktören Otto Lilienthal. Åter påbörjade Gustave Weißkopf ett lärlingsskap...som dock avbröts redan efter två veckor. Lärlingstiden må ha varit kort men för Weißkopfs sätt att tänka måste denna tid ha betytt mycket. Alla hans senare konstruktioner har nämligen många drag gemensamma med Lilienthals.

Strax befann sig Gustave Weißkopf till sjöss igen där han genast fortsatte sina studier av vindarnas och fåglarnas rörelser. Efter ett skeppsbrott, troligen år 1894, gick han iland igen. Denna gång för gott men nu i dåtidens drömland nummer ett: USA. Och när väl beslutet om att stanna i Amerika var taget så var förmodligen inte steget så långt till att anpassa namnet till det för amerikanerna mer lättuttalade Gustav Whitehead.

Ytterligare ett problem i sammanhanget var att Whitehead inte kunde uppvisa något papper på en riktig, i betydelsen avslutad, utbildning...vilket inte hindrade att han snart lät höra tala om sig som en mycket kunnig mekaniker och som en person med ett brinnande flygintresse. Förmodligen därför finns han ytterligare två-tre år senare antecknad som en bland flera som experimenterade med glidflygplan för The Boston Aeronautical Society.

En hektisk tid följde, under vilken Whitehead även hann med att gifta sig samt flytta först till Buffalo och därefter till Baltimore. Giftermålet kan kanske tyckas vara lite vid sidan om ämnet men är icke desto mindre intressant: Gustav Whitehead är nämligen en av de allra första - kanske den förste - i världen som på sitt vigselbevis angivit "aeronaut" som sitt yrke! Samtidigt som Whitehead fortsatte med glidflygexperimenten skulle han från och med nu allt mer koncentrera sig på utvecklingen av särskilda flygmotorer - ett område där han trots allt ganska snart fick ett visst erkännande av sin samtid, både som motorkonstruktör och mekaniker. Sin försörjning fick Gustav Whitehead under denna tid från bland annat gruvarbete, särskilt efter flytten till Pittsburgh Pennsylvania - där hans absolut första motorflygning också skall ha gått av stapeln.

Detta uppges ha skett redan på våren år 1899 men ingen, inte ens Whitehead själv, har framfört detta som tidpunkten av störst betydelse. Varför? Ja kanske därför att han ännu inte lärt sig att kontrollera sin framfart tillräckligt, vilket i sin tur stöds av det faktum att hela företaget då slutade med en krasch mot en husvägg samt att Whitehead strax förbjöds att fortsättningsvis utföra liknande experiment inom staden Pittsburghs gränser! Maskinen uppges vid nämnda tillfälle ha varit ett monoplan och motorn en ångdriven konstruktion som enligt flera vittnen tagit honom till en höjd av 8-10 meter och en sträcka på "half a mile".

Kraschen och sjukhusvistelsen verkade heller inte avskräckande på något sätt. Året därpå flyttade Gustav Whitehead till Bridgeport Connecticut, för att på allvar konstruera och bygga både flygplan och motorer. Detta fick dock ske efter den normala arbetsdagens slut, i ett uthus på bakgården och med hjälp av dels pengar som han lånat eller fått av människor som trott på hans förmåga, dels villiga och intresserade människor, mest

ungdomar, i trakten.

Ytterligare ett år senare, år 1901, finner vi honom fortsatt experimenterande, bland annat med en maskin med hopfällbara vingar. Och så, den 14 augusti samma år, skall alltså Gustav Whitehead ha genomfört den första flygningen i världen med en maskin som kunde lyfta av egen kraft och förflytta sig framåt under kontrollerade former. Såväl planet - "an elegant bat-winged monoplane" med det anspråkslösa namnet No 21 - som motorn hade han ritat och byggt själv. Ständigt i penganöd fick Gustav Whitehead trots sina framgångar fortsätta att oftast lita till andras välvilja. Särskilt mycket mer av intresse för denna artikel kan inte sägas om hans fortsatta liv, mer än att ritandet, byggandet och flygandet av aeroplan fortsatte och att han - framförallt - fortsatte att utveckla motorer både för flygande och andra maskiner. Och här fick han alltså något av ett erkännande, från åtminstone några av tidens experter. Bland annat har man sagt att Gustav Whitehead var den förste som lyckades få en bensinmotor att fungera i ett flygplan samt att han utfört lyckade experiment även med flercylindriga (så stora som 16 cylindrar) och dieseldrivna motorer.

Då Gustav Whitehead småningom avled, den 10 oktober 1927 femtiotre år gammal i Fairfield Connecticut, var han, i skarp kontrast till bröderna Wright, utfattig. Till sin hustru lämnade han förutom huset endast åtta dollar. En aning bitter över att inte ha fått det erkännande han ansåg sig vara värd uppges Whitehead ändå ha blivit mycket glad över att han under sin livstid fick uppleva budet om den första atlantflygningen. Den vanligen lite buttre och tystlåtna mannens ögon skall då ha fyllts av tårar.

Två sidor av den amerikanska drömmen?

Kring såväl bröderna Wright som Gustav Whitehead finns det som nämnts mer att hämta - för den som vill lägga ner lite tid på att leta i litteraturen och källorna. Detta även om man då snart hamnar i myternas värld och finner motsägande uppgifter omkring deras respektive livshistorier och genast ställs man inför en rad frågetecken. Bland annat kan man fundera över varför just bröderna Wrights historia kommit att bli den välkända och erkända. Varför vet nästan ingen idag någonting om Gustav Whitehead? Varför har den ena versionen av historien om vem som var först upp i luften accepterats och tillåtits dominera och varför har den andra glömts bort så totalt? Ligger kanske förklaringen till detta, åtminstone till viss del, i deras respektive levnadsbanor?

Historien om bröderna Wrights framgångar är något av den amerikanska drömmen i ett nötskal och den har också omhulats som en sådan: de två 'hellylleamerikanska' pojarna som börjat med tomma händer och ett brinnande tekniskt intresse som utbildade sig i sekelskiftets framtidsbransch nummer ett, ingenjörens, och som med egen kraft och eget kunnande blev världsledande inom sitt område, och som dessutom slutade som förmögna och hyllade hjältar för ett helt folk, ja man skulle kunna säga för en hel värld.

Whiteheads liv och öde däremot är invandrarens. Han var en person som efter flytten till Amerika ständigt fick kämpa med språket och han var dessutom bara en bland miljoner andra immigranter som alla försökte slå sig fram i det nya landet. Han var också arbetaren som inte hade någon formell utbildning eller de riktigt rätta kontakterna för att kunna skapa vare sig framgång eller förmögenhet. Wrights hade - åtminstone så småningom - såväl pressen och pengarna som de tunga vetenskapliga och politiska namnen på sin sida.

Av allt att döma var Wrights och Whitehead dessutom väldigt olika som personer: medan Wrights verkar ha haft armbågar, ständigt närvarande vittnen och sinnesnärvaro nog att omsorgsfullt nedteckna allt vad de gjorde verkar Gustav Whitehead ha varit en tillbakadragen man som sällan tog till överord och som inte var så noga med att ha journalister eller andra vittnesgilla personer närvarande i de viktigaste ögonblicken. Ett utmärkande drag hos Whitehead tycks även ha varit att han inte ville offentliggöra någonting förrän det var riktigt färdigt i betydelsen 'användbart'. Detta avspeglas bland annat i ett uttalande han skall ha fällt till en god vän - kronologiskt är vi nu framme någon gång på 1910- eller 20-talet - efter ytterligare en del lyckade experiment med bi- och

triplan samt en maskin som långt senare av andra skulle utvecklas till helikoptern(!):
"Those flights are no good. They are not long enough. We cannot go anywhere. Before flying means anything, we must go somewhere."

Hur mycket som är sant och vad Gustav Whitehead faktiskt bidrog med i utvecklandet av en väl fungerande flygmaskin är svårt att säga, men visst erkännande fick han alltså redan av sin samtid. Hans bedrifter, inklusive flygningen den 14 augusti 1901, förmedlades raskt ut i både amerikanska och europeiska dagstidningar och facktidsskrifter. Under åren före och under världskriget fick han som redan nämnts goda vitsord från andra ledande flyg- och motorexperter - samtidigt som ytterligare svårigheter infann sig i takt med krigshändelsernas utveckling.

I samband med den tyska krigsförklaringen mot USA och det oinskränkta ubåtskrigets inledande förbyttes den välvilja som visats de europeiska immigranterna i avståndstagande och misstänksamhet från såväl den amerikanska allmänheten som myndigheterna. Whiteheads och andra europeers trovärdighet och patriotism sattes nu ifråga - i hans fall försvårades säkerligen situationen av det faktum att han inte bara kom från Europa utan från fiendelandet Tyskland. Detta skall han av naturliga skäl ha blivit mycket bitter över och för honom själv blev detta också en viktig del av förklaringen till att han aldrig erhöll det nationella erkännande han ansåg sig förtjänt av.

Kanske stämmer denna version - som nämnts är det mycket i denna berättelse som inte går att verifiera. Kanske var det så att bröderna Wright - i likhet med de flesta andra innovatörer - 'bara' byggde vidare på andras, och då i synnerhet Gustav Whiteheads, idéer. Det är ju så som teknikutveckling och vetenskap oftast fungerar; få är väl de idéer som fötts ur ingenting. Kanske är det till och med så att Orville och Wilbur Wright 'återanvände' en hel del av det Weißkopfska tankegodset - av allt att döma hade han inte själv skrivit ner så mycket - utan att ange var de hade hämtat kunskaperna ifrån. Om allt detta stämmer blir det till en fruktansvärd anklagelse mot bröderna Wright - som dock med stor sannolikhet aldrig skulle gå att bevisa. Sant lär dock vara - åtminstone enligt en del uppgiftslämnare - att Orville och Wilbur Wright besökte Whiteheads verkstad flera gånger, liksom att de under en tid faktiskt brevväxlade. Och om så skedde är det väl knappast otroligt att såväl brevinnehållet som besöken handlade om flygtekniska frågor. Men därifrån till att bevisa att Wrights faktiskt stal Whiteheads idéer är steget mycket långt.

Att bröderna Wright var mycket angelägna om att tala så tyst som möjligt om Gustav Whitehead kan man väl däremot förstå, utan att för den skull utpeka dem som skurkar. Då Whiteheads bedrifter diskuterats i olika sammanhang, och då hans namn nämndes under 1930- och 40-talen som den som faktiskt var först upp i luften, blev Orville Wrights taktik att först förneka all kontakt med honom före 1903, sedan att nedvärdera hans kompetens och resultat. Whitehead hade helt enkelt inte haft den utbildning och de kunskaper som krävs för att konstruera fungerande flygmaskiner.

Mycket finns alltså att tillägga till detta, ord står mot ord och lång tid hade gått sedan den händelse man försökte ta ställning till under processerna, dvs huruvida Whitehead faktiskt flugit eller ej. Något avgörande ställningstagande är som nämnts inte aktuellt för denna artikel, men möjligen kan man i sammanhanget också spekulera över det kontrakt eller avtal som år 1948 ingicks mellan Orville Wrights dödsbo och The Smithsonian Institute of Technology där det bland annat sägs att "Neither the Smithsonian Institution or its successors, nor any museum or other agency, bureau or facilities, administered for the United States of America by the Smithsonian Institution or its successors shall publish or permit to be displayed a statement or label of connection with or in respect of any aircraft model or design of earlier date than the Wright Aeroplane of 1903, claiming in effect that such aircraft was capable of carrying a man under its own power in controlled flight."

Konkret handlade avtalet om villkoren för The Smithsonian Institute att få överta och visa Wrights maskin i sin utställning, men som antytts bör nog även detta ses i något lite större sammanhang och därmed även tillsammans med nyssnämnda rättsprocesser. En rad

personer fick både under 1930- och 40-talen lämna redogörelser under ed beträffande vad de visste om Whiteheads kunskaper och förhävanden - även dessa finns att läsa i utskrivnen form på webben. Först därefter, i och med undertecknandet av avtalet, införlivades alltså The Flyer med Smithsonian Institutes samlingar; först då kom maskinen 'hem' till USA igen efter långlånet till The Science Museum of London. Där hade den funnits ända sedan Orville Wrights fejd med Samuel P. Langley - professor vid nämnda institut - om att bröderna skulle få officiellt erkännande som "The Fathers of Powered Flight". Detta var ett epitet som dittills på oklara grunder också hade tillskrivits Langley! Fram till 1906, då Wrights erbjöd sina tjänster åt militären, och egentligen ända till 1909 då de blivit inviterade till Vita Huset, hade även bröderna Wright problem med att få tillräcklig uppmärksamhet i press och bland inflytelserika personer. Därefter ändrades alltså deras förhållanden dramatiskt, med resultatet att Whitehead glömdes bort och Wrights stjärna började blänka allt klarare.

Internet - ett kunskapsskapande verktyg på gott och ont

I den artikel ur den amerikanska flygtidskriften Air Enthusiast - "Did Whitehead Fly?" skriven av K G Weissenborn - på vilken uppgifterna i denna text bland annat bygger, framställs bröderna Wright som ganska kallt manipulerande, som att de hela tiden varit obönhörligt inställda på att till varje pris bli och förbli först och bäst, vilket i sin tur förklarar varför även min text fått viss slagsida till fördel för Gustav Whitehead.

Men huruvida detta är med sanningen överensstämmande kan naturligtvis också ifrågasättas. Hela Weissenborns artikel tycks vara skriven som ett avsiktligt försök att ge upprättelse åt Whiteheads liv och gärning och säkerligen bör därför åtminstone en del av uppgifterna där tas med en nypa salt. Detta sagt även om Weissenborn, som byggt sitt resonemang på diverse olika källor, på tidigare artiklar, edssvurna vittnesmål, böcker och intervjuer av skiftande ålder och ursprung - vilka till stor del också finns tillgängliga i fulltextformat på webben. I detta ligger också kärnan i denna artikel: tack vare att en alternativ version av en - i detta fall - historisk händelse, inklusive diverse ursprungliga dokument från tiden, finns tillgänglig för nästan vem som helst så är det inte heller lika lätt för någon annan version av samma historia att dominera över den förstnämnda - hur vetenskapligt eller samhälleligt accepterad den sistnämnda än är.

Här har alltså endast ett huvudalternativ presenterats till en i världshistorien mycket välkänd händelse, men i praktiken innebär IT-tekniken - och Internet och World Wide Web i synnerhet - att hur många alternativ som helst kan göras sökbara och därmed tillgängliga när som helst och för vem som helst med tillgång till en uppkopplad dator. Tidigare har det ju varit förhållandevis lätt att helt enkelt tuga ihjäl en annorlunda eller kanske obehaglig uppfattning genom att inte ge den utrymme i de vetenskapliga eller populära mediekanaler av betydelse som finns. Med Internet blir motbilderna och alternativen allt svårare att dölja eller ens bortse ifrån.

Detta innebär i sin tur att Internet kan vara ett oerhört demokratiskt verktyg: vem som helst kan ju i princip säga vad som helst, kan presentera sin uppfattning på sitt eget och mycket annorlunda sätt utan hänsyn till vad konventionerna säger - så länge han eller hon inte bryter mot några lagar. Kanske skulle inte minst vetenskaps- och forskarsamhällena må mycket bra av att få mer konkurrens på mer lika villkor än vad som hittills varit möjligt? Detta skulle kunna sägas utgöra myntets framsida.

Baksidan av samma mynt utgörs av de betydligt mycket större möjligheter till missbruk av vetenskapliga resultat som också öppnar sig. Det är ju samtidigt så ofantligt mycket lättare nu än tidigare att sprida missvisande, direkt felaktiga eller kanske ideologiskt lömska bilder av exempelvis ett historiskt tidsskede eller en specifik händelse. Den revisionistiska historieskrivningen kring andra världskriget och förintelsen är ett exempel, som tydligt visar hur man via ett medvetet urval av fakta och med annorlunda betoning av resonemang, orsakssamband och händelsekedjor försöker berätta historien om förintelsen såsom någonting som aldrig har hänt alternativt som en verklig händelse men med annorlunda

omfattning och betydelse. Sett i detta sammanhang framstår IT och WWW mer som ett hot än ett löfte inför framtiden. Samtidigt bör det också sägas att försök att förfalska eller förvanska historien har funnits i alla tider. I varje fall är detta ett problem som knappast uppstått med utvecklingen av vare sig IT, Internet eller World Wide Web.

Förvanskningar eller missbruk av historia eller annan vetenskap, på nyssnämnda eller liknande sätt, vill jag absolut inte uppmuntra. Icke desto mindre tror jag att vi kan lära oss någonting även av exempelvis revisionisterna på webben. De är nämligen - i en del fall - mycket skickliga på att presentera sina versioner av vad som hänt och därmed duktiga på att ge en alternativ historieskrivning. Så länge man inte har väldigt goda förkunskaper eller vet exakt hur och var man kan tränga ner under den glassiga ytan kan det ibland vara lätt att uppfatta dem som trovärdiga. Just därför kan det också löna sig att studera dem närmare, hur och vad de gör - samt ta tillfället i akt att presentera en (eller kanske flera) motbild(er) till motbilden. Som jag ser det är detta det egentligen enda motmedlet mot dylika fenomen, åtminstone sett i ett längre perspektiv.

Det akademiska vetenskapssamhället har här ett stort ansvar. I ett första steg krävs att man mer än vad som hittills skett försöker ta till sig IT som medium samt lär sig att använda sig av det. Som ett andra steg måste man därefter i betydligt större omfattning än vad som sker idag också använda webben för publicering av forskningsresultat. Detta måste dessutom ske i former som ger tillgänglighet även för människor utan akademisk skolning. Det svenska högskoleverkets SAFARI-projekt, som i korta drag går ut på att varje med allmänna medel betald institution, projekt eller motsvarande, inklusive varje enskild forskare, ålagts att på ett lättillgängligt sätt presentera och redovisa vad man håller på med, är därför ett steg i rätt riktning - men på sikt räcker det inte. Vill man från den akademiska forskningens sida verkligen göra en insats på detta område, så måste man snarast satsa mycket mer av både resurser och kraft.

Forskarsamhället har idag bättre förutsättningar att bli internationellt än någonsin förut. Likaså finns bättre förutsättningar än tidigare att - i ordets egentliga bemärkelse - skapa ett konstruktivt och fruktbart samtal mellan olika uppfattningar och olika grupperingar. Såväl inom som utanför de akademiska kretsarna.

Att en rejäl och väl genomtänkt satsning på IT behövs - liksom att det nu finns goda möjligheter att gå vidare och kanske utveckla formerna ytterligare - tycker jag framgår inte minst av de här redovisade två versionerna av historien om vem det egentligen var som först tog sig upp i luften 'för egen maskin': Wright eller Whitehead.

© [Börje Björkman](#)

Viktigaste källor samt tips till vidare läsning - kommentarer gjorda i mars 2004 är markerade med "Mars 2004" i fet stil:

En ingång till ett stort antal historiska webbsajter kan man få i Folke Schimanskis artikel "Världens mest levande historiebok. Så hittar du historiska sajter på nätet", i tidskriften *Internetworld* Nr 1/1998, s 24ff.

Mars 2004: Listan och adresserna kan idag kännas något(!) föråldrad men resonemangen är fortfarande giltiga.

Allmänna flyghistoriska arbeten finns det väldigt många av, t.ex. det som jag fann i min egen 'ungdomshylla': Kenneth Munson, *Pioneer Aircraft 1903-1914 The Pocket Encyclopedia of World Aircraft in Colour* (Blandford Press, London 1969).

Som en ingång till ytterligare litteratur kring sekelskiftets flygpionjärer kan nämnas Philip Jarretts arbete *Another Icarus Percy Pilcher and the Quest for Flight* (Smithsonian Institution Press 1987), som dock inte heller nämner någonting om Gustav Whitehead. Vid tiden för sin död - en flygolycka år 1899 - skall även denne Pilcher ha löst flygandets stora

gåta.

Om bröderna Wright finns, som nämns ovan, mycket att läsa i de flesta större uppslagsverk, både nätburna och andra, liksom i en hel del andra böcker av olika snitt och format. NASA:s sidor på Internet, och särskilt deras och The Langley Institutes gemensamma s.k. "Learning Technologies project" vilka använts i texten ovan, kan man nå exempelvis via följande adress: <http://k12unix.larc.nasa.gov/flyingstart/mod1wright.html> Man kommer då till en sida med rubriken "Off to a Flying Start" varifrån man kan själv kan länka sig vidare.

Mars 2004: Då artikeln skrevs var det fortfarande möjligt att i en och samma webbsökning (i detta fall med Google) få upp minst två alternativ till "sanningen" om vem/vilka det var som var först upp i luften för egen maskin. Såväl på Wright som The Smithsonian Inst. och NASA:s sajter diskuterade man dessutom "alternativen" (främst Whitehead) förhållandevis seriöst. Men det var då det: Nu, en bit in i mars 2004 har vi hunnit avnjuta firandet av 100-årsminnet av Wrights flygning. Något lite (och endast av vissa krönikörer) har Whitehead omnämnts i det samtidigt firade 100-årsminnet av "flygets födelse" (som händelsen vid Kitty Hawk inte så sällan har benämnts), men inte så värst mycket mer: "sanningen" tycks återupprättad och Whitehead har återigen förpassas till den historiska periferin. På [Wright-sighten](#) finns han visserligen fortfarande med men nu endast under rubriken "Wannabes", och nämns inte längre med en endaste stavelse på de sidor/avsnitt som berättar om flygets historia och de personer som överhuvudtaget betytt något för flygets utveckling! Historien skrivs med andra ord om återigen...

Om Gustav Whitehead finns också en del specialsidor. En start kan vara de som till stor del använts här och vilka börjar med "Gustave Whitehead's Flying Machine", <http://www.deepsky.com/~mango/gustave/Pages/article8.html> Här finns länkar till sidor innehållande en hel del originaldokument samt, exempelvis, kompletta utskrift av de intyganden som omnämns i texten ovan liksom en del artiklar och annat. Från dessa sidor har också hämtats citatet ur avtalet mellan bröderna Wrights dödsbo och The Smithsonian Institute från 1948. Se dessutom gärna det material från Flughistorische Forschungsgemeinschaft Gustav Weißkopf (FFGW) i Leutershausen som finns utlagt på adress <http://home.t-online.de/home/G.Weisskopf/homepage.htm> och där länkade sidor.

Mars 2004: Även materialet om Whitehead har förändrats sedan 1999, inte minst genom att han fått en egen sajt: www.weisskopf.de (observera adressen!), och att det flyghistoriska sällskap som då hade berättelsen om honom som en del av sajten nu själva har blivit inneboende hos honom! Sällskapet ifråga, Flughistorische Forschungsgemeinschaft Gustav Weißkopf (FFGW), kunde kring 100-årsminnet av GW:s flygning fira ganska stora triumfer: hans namn omnämndes i allt fler sammanhang, mer eller mindre jämsides med Wright och andra. Minnesdagen kunde firas med att planet faktiskt flög igen - ritningen/konstruktionen fungerade alltså verkligen - och om detta berättas det en hel del på sajten. Idag, ytterligare ett par år senare, är denne den (eventuellt) förste motorflygaren inte lika het längre. Hans namn omnämndes visserligen i åtminstone något av de krönikeprogram om flygets historia som producerats och visades på svensk TV lagom till Wright-minnet i december 2003 - men långtifrån lika tydligt som 2001.

En intressant sak i sammanhanget är dessutom att de dokument och artiklar som nämns ovan i artikeln nästan helt och hållet har plockats bort från hans sajt, och nu endast kan nås via en länk "to another Whitehead-homepage" från den tyskspråkiga delen av sajten (den sida som handlar om Whitehead-muséet i hemorten Leutershausen). Och länken i sig går bara nästan till samma sajt som tidigare (www.deepsky.com/~firstflight/index.html). Man kan undra varför...om än utan att kunna ge något svar.

Svenska regeringens upplysningskampanj kring förintelsen kan besökas på adressen <http://www.levandehistoria.org/> 'Alternativ' till denna och andra sajter med motsatt syfte finns i stor omfattning men jag vill av förhoppningsvis förståeliga skäl icke hjälpa till att sprida dess budskap ytterligare!

En mycket intressant bok i sammanhanget är Ingemar Carlssons *På lögnens väg Historiska*

bedrägerier och dokumentförfalskningar (Historiska Media 1999).

För mer information om SAFARI-projektet som nämns ovan, se Högskoleverkets sidor på adress <http://safari.hsv.se>.

Mars 2004: Någon info om SAFARI-projektet finns inte längre hos Högskoleverket ty såväl sajten som projektet har lagts ner (för snart ett par år sedan) och tjänsten/funktionen att utgöra en sökmotor över svensk akademisk forskning har genomgått flera förändringar och idag ersatts med [Forskning.se](http://forskning.se) som åtminstone fått en betydligt bättre start än SAFARI någonsin lyckades med. Vi får hoppas att framgångarna håller i sig!

Ett bortglömt krig

Av Peter Danielsson

[Länk till presentation av Peter Danielsson](#)

Några krigshistoriker lär en gång ha gett sig på konststycket att rangordna krigen och därigenom avgöra vilka krig som varit de viktigaste i världshistorien. Som nummer 18 i ordningen placerades kriget mellan Polen och Sovjet år 1920.

Efter första världskriget rådde kaotiska förhållanden i Östeuropa. Finland hade som första land, medan världskriget fortfarande pågick, blivit fritt. Flera andra icke-ryska folk, som tillhörde det i upplösning varande tsarryska riket, tillkämpade sig under åren 1918-1921 sin frihet. Ukrainer och kosacker frigjorde sig också, men förlorade relativt omgående åter sin självständighet. I Kaukasus kom georgierna att försvara sin frihet fram till 1921.

Till dessa omvälvningar kan också fogas att de kontrarevolutionära vita generalerna i själva Ryssland tidvis hade stora framgångar. Bland dem som höll ut längst återfanns exempelvis general Wrangel. Han ledde utrymningen av Krim på hösten 1920.

Ett nyupprättande av Polen skedde också under denna omvälvningarnas tid. Polackerna hade sedan slutet av 1700-talet kämpat för att återfå sin självständighet. Situationen komplicerades av att Polen och dess befolkning kommit att tillhöra Ryssland, Österrike och Preussen, sedermera Det tyska riket. Dessa tre stater bröt samman 1917-18 av olika anledningar och på skilda sätt. I denna situation kunde Polen återuppstå. Det nya Polens grundande brukar sättas till den 11 november 1918, alltså i direkt samband med vapenstilleståndet. Segermakterna hade i det närmaste inget att invända.

Det nya Polens västgräns var tämligen enkel att fastställa och den fastställdes i Versaillesfreden 1919. Betydligt besvärligare var läget i öst och det berodde bland annat på att någon part att förhandla med knappast fanns. Det löser sig på sikt, menade statsmännen i väster. Öppen var gränsdragningen otvivelaktigt men enligt polsk uppfattning borde den inte så förbli. Här gällde det att gripa tillfället i flykten och ta för sig österut.

Mannen bakom denna erövringstanke var Josef Pilsudski. Han hade före första världskriget varit socialist och deltagit i frihetskampen i ryska Polen. Vid världskrigets utbrott blev Pilsudski allt mer nationalistisk och allt mindre socialistisk. Han tog sin tillflykt till Österrike och organiserade den polska legionen som på österrikisk sida deltog i kriget mot Ryssland.

Läget år 1919 var ytterst förvirrat och strider förekom i nästan alla gränsområden. I väster var det strider mot tyskarna i Schlesien och Posen. I Teschenområdet slogs polackerna mot tjeckerna och i Galizien försökte ukrainska förband bemäktiga sig Lemberg. Vid gränsen mot det egentliga Ryssland var det emellertid relativt lugnt. Röda armén hade nämligen fullt upp med de vita generalerna. Läget ändrade sig och i februari 1919 kom det till öppna strider mellan polska och sovjetiska förband. Röda armén besatte Wilna när tyskarna utrymde staden och i en arméorder angavs Weichsel som mål för de ryska operationerna.

Ryskt kavalleri

Under Pilsudskis ledning organiserades 1919 en polsk armé. Den bestod av en brokig samling förband med helt olika bakgrund. Här återfanns exempelvis polska legionärer, vilka tjänstgjort på Österrikes sida i världskriget. Ett annat förband utgjordes av general Hallers kår. Josef Haller von Hallenburg var en man med ett brokigt förflutet som efter diverse turer så småningom hamnat i Frankrike och där upprättat en egen armé bestående av exilpolacker i Västeuropa. Hallers förband hade mycket modern utrustning och ansågs stå i en klass för sig. Även ett polskt flygvapen organiserades och stod under befäl av en polsk major som under sin tidigare karriär varit chef för det tyska flyget i Palestina. Flygplanen var av vitt skilda typer och 1920 kompletterades det polska flygvapnet med ytterligare en flottilj. Den bestod enbart av frivilliga amerikanska flygare och italienska Balillaplan. Redan 1919 infördes allmän värnplikt och styrkorna växte hela tiden. Däremot uppges det att polackerna hade ont om hästar!

Röda armén hade också en brokig sammansättning. Till att börja med bestod den av frivilliga förband, ofta under befäl av före detta underofficerare från tsararmén. Så småningom organiserades ett slags värnpliktssystem och allt fler frivilliga fylkades under fanorna. Här infann sig också en hel del före detta officerare och underofficerare från tsarens armé.

Tsarofficerarna ansågs dock mindre pålitliga och skulle hållas under uppsikt av politiska kommissarier. Som exempel kan nämnas att Stalin vid denna tid var kommissarie vid den sydvästra armégruppen. Den han var satt till att övervaka hette Jegorow och han blev i sinom tid utrensad i slutet av 1930-talet.

Under vårvintern 1920 fick de ukrainska styrkorna allt svårare att hävda sig genemot Röda armén. Den ukrainske ledaren Symon Petljura beslöt sig därför att söka samförstånd med polackerna och gemensamt ta upp kampen mot ryssarna. Den 25 april 1920 inledde polackerna en offensiv i Ukraina. Man satte bland annat in en motoriserad infanteristyrka, för att i viss mån kompensera hästbristen, men framgångarna uteblev. Polackerna betraktades dessutom som inkräktare av den ukrainska befolkningen och Petljura lyckades inte stabilisera läget eller sin regim.

Pilsudski lämnade Ukraina och begav sig med några arméfördelningar till nordfronten för att möta eventuella ryska attacker där. Men innan den Röda armén satte igång i norr kom rapporter om ett oväntat anfall i Ukraina. Det var Budjonnyjs röda ryttararmé som gick till anfall. Hela den polska fronten vacklade och polackerna satte kurs västerut för att hinna undan. Rykten om den höga hastigheten på Budjonnyjs framryckning medförde emellertid att reträtten snart övergick i panikartad flykt. Så småningom lyckades den polska armén få stopp på Budjonnyjs ryttare, men på det hela taget anser man att den här delen av kriget förlorades av polackerna.

I maj gick ryssarna dock till förnyat anfall, men polackerna gjorde envist motstånd och

offensiven fick avbrytas. Det dröjde sedan till början av juli innan ryssarna återigen satsade på en offensiv. Den 4 juli 1920 bröt det ryska artilleriet tystnaden längsmed hela fronten. Den polska huvudförsvarslinjen genombröts på flera ställen och en polsk tillbakaryckning mot Weischel började. Från alla håll och kanter kom det ryska förband och den polske befälhavaren på centralfronten, general Szeptyoki, fruktade total förintelse. Pilsudski förkastade varje tanke på kapitulation och manade folket till kamp. Flera förändringar genomfördes. General Haller ersatte Szeptyoki och till ny generalstabschef utsågs den förutvarande österrikiske generalen Rozwadowski. Det anlände dessutom cirka 800 franska officerare som frivilligt tjänstgjorde i olika staber. Här återfanns bland andra en ung kapten vid Charles de Gaulle.

I det polska högkvarteret utarbetades raskt en plan som gick ut på att cirka 150 kilometer sydost om Warszawa sammandra en så stark anfallsstyrkan som möjligt och därifrån slå mot Tuchatjevskijs södra flank. Anfallet fick skjutas upp till mitten av augusti, men då drog det hela igång och ledde snabbt till polska framgångar. Framåtandan i det polska anfallet överrumplade i viss mån ryssarna och de befann sig snart på reträtt över hela fronten. Polackerna eftersträvade att under frammarschen lägga beslag på ryssarna hästar och motorfordon för att öka hastigheten på framryckningen. Sedan polska arméförband vunnit ytterligare framgångar slöts det vapenstillestånd i oktober 1920. Fred slöts i Riga den 18 mars 1921. Polen erhöll då de gränser mot Sovjetunionen, som ägde bestånd till tiden för andra världskriget.

*Ryska trupper
paraderar på Röda
torget.*

I detta krig återfick rörligheten sin betydelse och striderna stod ofta om järnvägsknutar. Vid några tillfällen försökte polackerna uppta avvärande försvar med hjälp av skyttegravslinjer, men trupperna räckte inte. Försvaret bröts emellertid snabbt upp och fronten kom i gungning. De rörliga förbanden, främst kavalleri men även motoriserat infanteri, fick stor betydelse och det var först sedan polackerna organiserat starka snabba förband som de mera framgångsrikt kunde genomföra offensiver.

Kriget fick alltså vid ett ytligt betraktande en gammaldags karaktär, men de snabba rörliga operationerna var ett förebud om andra världskrigets krigföring. Flera deltagare i kriget 1920 drog slutsatser av det som skett och blev talesmän för en rörlig krigföring. En av förespråkarna var Charles de Gaulle, som efter kriget bland annat tjänstgjorde vid den polska krigshögskolan och som i sina föreläsningar betonade rörlighetens betydelse i framtida krig.

Flera polska militärer exempelvis general Sikorski underströk vikten av rörligheten när de betraktade kriget i efterhandsperspektiv. Några militärer påtalade också behovet av stridsvagnar och pekade gärna på gjorda insatser i kriget av de 46 Renault-stridsvagnar som polackerna förfogade över. Den förespråkade satsningen på stridsvagnar framstod emellertid som dyrbar. Polackerna valde därför att satsa på kavalleri för att uppnå den eftersträvade rörligheten och nästa krig förbereddes i tron att det skulle komma att likna det närmast föregående. Detta tillvägagångssätt är vanligt i krigshistorien och som ett alldeles

utmärkt exempel kan nämnas Maginotlinjen.

I Sovjetunionen blev Tuchtjevskij den främste talesmannen för en rörlig krigföring med utnyttjande av de nya vapnen, exempelvis pansartrupper och motoriserat infanteri. Tuchtjevskij räknade också med att mängder av kavalleri skulle behövas. Rörligheten betonades hela tiden och det var oerhört viktigt att den uppnåddes. Eftersom Tuchtjevskij avrättades 1937, fick han aldrig uppleva att den sovjetiska armén utvecklades enligt hans tankegångar.

Politiskt fick kriget inte en så avgörande betydelse som samtiden tillmätte det. Utvecklingen blev en annan. Pilsudskis politik med buffertstater mellan Polen och Sovjetunionen misslyckades. Han tog då istället chansen att flytta Polens gräns längre österut. Detta medförde i sin tur en grund för framtida fientligheter mellan de två länderna, och någon anledning att skynda till Polens försvar hade Sovjetunionen inte. Med 1939 års tysk-ryska avtal fick ryssarna möjlighet att flytta gränsen västerut. Och den tog de.

© [Peter Danielsson](#)

Den impotente vampyren? Vampyrer och sexualitet i den samtida vampyrromanen

Av Anna Höglund

[Länk till presentation av Anna Höglund](#)

-
- [Inledning](#)
  - [Vampyren och sexualiteten](#)
  - [Själens bikt och bekännelse](#)
  - [Den impotente vampyren](#)
  - [Människans sexualitet sedd med vampyrens ögon](#)
  - [Vampyrens hunger](#)
  - [Kan en studie av vampyrens matvanor öppna för nya perspektiv på vampyrmotivet?](#)
  - [Sammanfattning och konklusion](#)
-

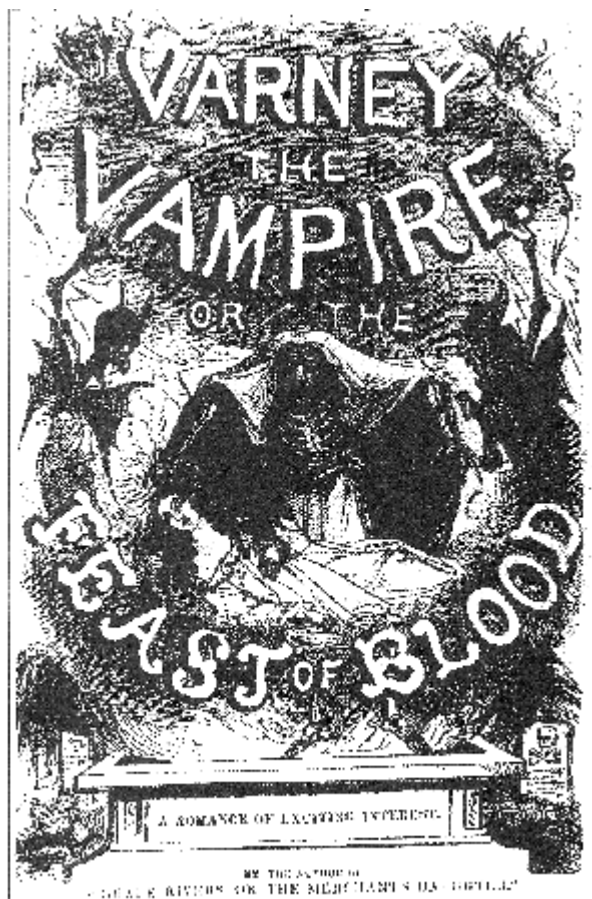
Inledning

Vampyren hemsöker vår kultur. Stripteasevampyrer, homosexuella vampyrer, fettsugande vampyrer, "splatterpunk"-vampyrer, guldlockiga barnvampyrer, militanta veganvampyrer och sist men inte minst blåblodiga vampyrer.

Nedan skall jag presentera några av de iakttagelser som jag gjort inom mina studier av det litterära vampyrmotivet.

I min forskning har jag ställt vår tids vampyrroman i fokus. Inom den akademiska forskningen har den nutida vampyrromanen inte undersökts särdeles utförligt. Äldre tiders litterära vampyrmotiv har däremot inte gått obemärkt förbi den akademiska luppen, och i centrum för forskningen står klassikern Bram Stokers *Dracula*.

Varney The Vampire or The Feast of Blood (1840-1847) är genrens mest omfattande verk. Boken skrevs som följetong av ett författarteam för den tidiga massmarknadens publik. Sett i historiens ljus kom *Varney The Vampire* att bilda länken mellan romantikens

vampyrberättelser och Bram Stokers *Dracula* och i verket sammanfördes de flesta av de ingredienser som efter *Dracula* kom att bilda ett fast fundament för vampyrromanens vidare utveckling.

Den australiensiske cultural studiesforskaren Ken Gelder påstår i *Reading the Vampire* med rätta, att det har vuxit fram en akademisk industri kring *Dracula*. [1] Det är inte underligt eftersom romanen rymmer en mängd infallsvinklar som befunnits användbara av forskare från skilda discipliner och forskningsfält. Civilisationsteorin, rättspsykiatri, antisemitismen, orientalismen, kolonialismen, kapitalismen, liberalismen, marxismen, positivismen och feminismen är bara några av de teorier och ismer som presenterats och analyserats utifrån exemplet *Dracula*. Men det ämne som toppat den akademiska diskussionen kring vampyrmotivet är sexualiteten.

Vampyren och sexualiteten

I tolkningar av sexualiteten i vampyrlitteraturen, däribland *Dracula*, har psykoanalysen spelat en central roll. *Dracula* publicerades år 1897. Det är ett år efter det att termen psykoanalys introducerades. I *Dracula* spelar studiet av människans hjärna och det omedvetna en central roll. Det figurerar två doktorer i romanen, Dr Van Helsing och Dr Seward. De är båda intresserade av att utforska människans inre universum. Dr Van Helsing är en beundrare av den store Charcot och han praktiserar hypnos. [2] Dr Seward är föreståndare för ett mentalsjukhus och han arbetar med att försöka förstå och förklara galenskapen hos patienten Renfield.

En tidig psykoanalytiskt influerad tolkning av *Dracula* finner man i Ernest Jones *On The Nightmare* från 1929. Jones menar att monstret *Dracula* är en indikator på skiftande former av sexuella perversiteter. Vampyrtron är en fantasi som härrör från en infantil sexuell

ångest, där de mer perversa formerna av sexualitet manifesterar sig. Jones härleder vampyrens blodsugande till en slags oral sadism där sugandet (love) övergår i bitande (hate).[\[3\]](#)

Flera kritiker har påvisat incesttabu i *Dracula* och i James Twitchells "The Vampire Myth" (1980) för han fram teorin att vampyren är den onde fadern som kämpar med sina söner om kärleken till modern. Han berör även vampyrmotivet inom dagens populärkultur, då främst inom film, och påstår att konsumenten, i detta fall främst unga pojkar, upplever en "masturbatory delight" när de ser den potente vampyren förgripa sig på det kvinnliga offret.[\[4\]](#)

Phyllis A Roths tar i sin feministiska läsning "Suddenly Sexual Woman in Bram Stokers *Dracula*" (1977) fasta på moderns roll istället för faderns och påstår att romanen huvudsakligen uttrycker ett patriarkalt hat riktat mot modern.[\[5\]](#)

Inom queer studier och inom forskningen kring homosexualitet har vampyren kommit att bli föremål för en mängd tolkningar som syftar till att förklara hur de som avvikit ifrån den accepterade heterosexuella normen uppfattats av samhället. Eve Kosofsky Sedgwick lyfter i boken *Between Men* (1985) fram det homosociala spelet mellan männen i *Dracula* och hon diskuterar därutöver den skräckromantiska vampyrfiktionens gestaltande av den aristokratiska mannen som queer.[\[6\]](#) Även Trevor Holmes ser närmare på gestaltandet av den homosexuelle mannen i "Coming out of the Coffin: Gay Males and Queer Goths in Contemporary Vampire Fiction".[\[7\]](#) Miriam Jones "The Gilda Stories: Revealing the Monsters at the Margins" och Sue Ellen Cases "Tracking the Vampire" riktar sitt fokus på framställningen av den lesbiska kvinnan.[\[8\]](#) Skräckromantikens populärfiktion har även analyserats av Maurice Richardsson i essän "The Psychoanalysis of Ghost Stories' (1959). Maurice Richardsson som ser genren som sensationshugrande menar att det som lockar är vampyrens polymorfa sexualitet. Här finner man det verkligt tabubrytande. Vampyren bryter inte bara ett specifikt sexuellt tabu utan han bryter alla.[\[9\]](#)

Richardssons tes får avsluta min korta genomgång av forskningen kring vampyrens sexualitet eftersom den kan sägas sammanfatta dess resultat. Forskningen kring vampyrmotivet för fram bilden av vampyren som en potent erövrare som inte hyser några samvetsbetänkligheter då han styrd av sina okontrollerbara lustar och begär bryter alla de sexuella tabun som den västerländska kulturen ställt upp.

Själens bikt och bekännelse

Psykoanalysen har visat sig användbar då man tolkat vampyrmotivet i litteraturen och kulturen. Men psykoanalysen eller snarare gestaltningen av det undermedvetna har även haft en särställning inom vampyrlitteraturgenren som sådan. I stort sett i all litteratur där motivet spelar en central roll återfinns psykoanalysen i en eller annan form. Redan innan termen psykoanalys introducerades är individens strävan efter att förklara dolda begär och trauman ett centralt inslag i vampyrlitteraturen. Under 1700- och 1800-talen sker detta ofta i form av en själens bikt eller bekännelse given av vampyrens offer eller andra människor i dess omgivning.

I den nutida vampyrromanen är bekännelseförfarandet minst lika närvarande, men det har numera skett en perspektivförändring. Offret eller människan står inte ensam för själens bikt utan nu är det vampyren som lättar sitt hjärta. Idag blottar vampyren sitt innersta rum, det som under 1800-talet förblev dolt.

Det litterära greppet att införa en annorlunda berättarposition har medfört drastiska

förändringar av genrens karaktär samtidigt som den bibehållit mycket av de traditionella bärande elementen. En klar likhet mellan den äldre litteraturen och vår samtida är den att trots att vampyren ofta är romanens huvudperson eller nyckelfigur, tycks hans huvudsakliga syfte vara att bilda en passande fond för människans värld. Man kan möjligen jämföra förfarandet med orientalistens ansats, enligt Saids mening. Orientalisten beskriver det andra landet och den andra kulturen för att på så sätt framhäva eller beskriva den egna.[\[10\]](#)

Det finns dock en radikal skillnad mellan den äldre vampyrromanen och den nutida. I 1700-talets och 1800-talets litteratur är det människan som för talan för både den andre, det vill säga vampyren, och sig själv.[\[11\]](#) I den nutida romanen är förhållandet dock det motsatta. Nu är det vampyren som exotiserar, det är han som har tagit på sig orientalistens, antropologens eller kultursociologens roll, och det är han som innehar förmågan att iaktta och beskriva den andra kulturen och den egna. Eftersom vampyren en gång varit människa har han det dubbla seende som tillskrivits vad Stonequist kallat för *the marginal man* och vars position han och Bhabha benämnt som "in between".[\[12\]](#) Han kan inte gå tillbaka till att bara vara människa, och han kan inte, åtminstone inte alltid, förneka sitt sociala arv. Han tvingas därmed hantera och bearbeta den marginella position som han placerats i.

När det gäller förmågan att förneka sitt sociala arv och ställa sig helt utanför eller i de flesta fall ovanför den mänskliga världen så föreligger det en viss individuell skillnad mellan olika sorters vampyrer, eller kanske snarare stadier av vampyrism. I den nutida vampyrromanen kan man grovt indela vampyrerna i två typkategorier. Den första typen är vad man i brist på bättre beteckning kan kalla monstervampyren. Det är den vampyr som förlorat i stort sett alla mänskliga egenskaper. Monstervampyrerna beskrivs som samvetslösa mördare som överhuvudtaget inte reflekterar över människornas värld annat än som föda. De ser sig själva som övermänniskor som likt Machiavellis furste med rätt gör vad de behagar.

Monstervampyren är anonym, han delar sällan med sig av sitt inre känsloliv. Det gör däremot den andra kategorin som jag tillfälligt kallar för humanvampyren. Humanvampyren har inte fullt lämnat sitt mänskliga vara. Han står med det ena benet i människornas värld och det andra i vampyrens eller monstrets. Humanvampyren är i stort sett alltid huvudperson i den nutida vampyrromanen.

Humanvampyren vill förstå sin existens och han vill lära känna sitt inre. För det behöver han verktyg, verktyget han finner är analysen. Den moderna vampyren är inte sen att utnyttja de möjligheter som den mänskliga världen erbjuder honom för att få insikt i sitt undermedvetna. I mer abstrakt mening är det den mänskliga världen som utgör den spegel som tillåter honom att förstå sig själv, i en mer konkret praktik är det även där som han kan utföra sin analys. Han skaffar sig resolut sin egen välutbildade analytiker. Med hjälp av Freud eller Jung börjar han sin långa resa mot självinsikt.

Vad innebär då de förändringar av berättarperspektivet som jag beskrivit för gestaltandet av sexualiteten i den nutida vampyrromanen? Idag är sexualiteten fortfarande ett centralt tema. Liksom tidigare behandlas främst de mörka sidorna, våldet, perversiteterna och övergreppen. Men sexualiteten är inte dold som i 1800-talslitteraturen. Den är exponerad och man har lyft fram den i ljuset och nu är det inte endast vampyrens offer eller de mänskliga agenterna som rör sig kring vampyren som biktar och analyserar sina sexuella trauman, utan även vampyren.

Skall då vampyren en gång för alla krypa till korset och likt Don Juan och Casanova avslöja allt om sina sexuella utsvävningar? Nej då, jag vill påstå att vampyrens sexuella trauman inte främst handlar om hans utövande av de mörka sidorna av sexualiteten, om hans oförmåga att kontrollera sina sexuella lustar, utan att den snarare berör en motsatt problematik. Forskningen kring vampyrens roll i text och kontext för fram bilden av vampyren som en hänsynslös erövrare som inte hyser några skrupler då han praktiserar totalt kravlöst sex. Vampyren har brutit sig loss från de sexualitetens bojor som fångslar människan. Han tar vad han vill ha och flyger därefter ogenerat och oflekterat vidare till

nästa offer. Detta är en uppfattning som jag antar överensstämmer med gemene mans. Urvampyren Draculas efterföljare har, inte minst på film, antagit gestalten av den mörke älskaren. Se bara på Hammer Film Companys vampyrer i Bela Lugosis och Christopher Lees gestalt eller Universal Films kvinnotjusare Frank Langella. Under min läsning av vampyrromanen har dock en mer nyanserad bild av vampyren växt fram och med avstamp i den vill jag hävda att den nutide vampyren bearbetar en impotens- snarare än en potensproblematik. Därutöver har vampyren blivit monogam. När han älskar, älskar han endast en utvald partner som han vill leva med i evighet.

På bilden ses Count Orlock, den första vampyren på den vita duken. I Friedrich W. Murnau's *Nosferatu* (1921) fick han biopubliken att rysa.

Den impotente vampyren

I S.P Somtows *Vampire Junction* (1984) möter vi den undersköne popidolen och vampyren Timothy Valentine. Timmy ser ut som om han nyss fyllt tolv år men egentligen är han över tvåtusen år gammal. Trots sin avsevärda ålder befinner han sig i en slags pubertal identitetskris och han börjar gå i terapi. Denna är framgångsrik. Genom att låta Timmy återuppleva traumatiska sekvenser under sitt livs historia når hans terapeut fram till ångestens primala kärna. Innan Timmy förvandlades till vampyr blev han kastrerad. Vampyrens frustration och ångest bottnar i att han förlorat sin potens och i att han under hela sitt tvåtusenåriga liv aldrig fått uppleva hur det är att älska på det sätt som människorna gör.

Liknande frustration som hos Timmy finner vi hos Claudia, den lilla vampyrflickan i Anne Rices *Interview with the Vampire* (1976). Claudia blir vampyr redan som litet barn och eftersom en vampyr sällan åldras så fångslas hon likt Timmy i ett barns kropp. Hon blir bestulen på upplevelsen av att mogna till kvinna.

För den vuxne vampyren tycks förlusten av den mänskliga potensen inte vara lika

traumatisk. Vampyren greve de Saint-Germains, huvudpersonen i Chelsea Quinn Yarbro's roman *Hotel Transylvania* (1978), har accepterat sitt öde utan den minsta bitterhet. Om någon av hans beundrarinnor misstolkar hans höviska uppvaktning ler han bara roat och påpekar att det var mycket, mycket länge sedan han slutade med sådana saker. Beundrarinnorna nöjer sig allt som oftast med svaret eftersom de konstaterar att det inte existerar några skamliga rykten om greven och att det skvallras om att han troligen lever i celibat, eftersom han trots envis uppvaktning av både män och kvinnor inte lockats till älskog.

Under min läsning av vampyrromaner har jag bara funnit ett fåtal vampyrer som inte förlorat sin mänskliga sexuella potens.[\[13\]](#) Ett av de få undantagen som bekräftar regeln heter Dr Weyland och han figurerar i Suzy McKee Charnas *The Vampire Tapestry* (1980). Weyland är ett unikum inom den nutida vampyrromanen. Men trots att han inte är impotent har han tagit avstånd från det mänskliga samlaget. Han konstaterar skarpt att man inte kopulerar med sin mat, med boskapen. Sexualiteten har ingen makt över honom utan han har valt bort den.

Gestaltningen av den nutida vampyrens sexualliv är komplex, och den rymmer därmed även vampyrer som till skillnad från Saint-Germain och Dr Weyland näppeligen kräver någon större bearbetning för att lockas till sänghalmen. I Michael Romkeys *I, Vampire* säger romanens huvudperson:

Women are my weakness. Or to be more accurate. I should say they are my greatest weakness, for I have many. Travel. Books. Classical music. Art. Excellent wine. And, formerly cocaine. I admit these things without a sense of guilt. I am, as my friend from Vienna says, a man with a mans contradictions (...) I am neither good nor bad, neither angel nor devil. I am a man. I am a vampire.[\[14\]](#)

Till Romkeys vampyrs utmärkande karaktärsdrag hör inte ödmjukhet. Det gör däremot, enligt min mening, bristen på självinsikt. Det råder ingen tvekan om att vampyren är svag för kvinnor. Han konsumerar dem flitigt och ställd under dagens läkarvetenskapliga lupp hade hans beteende troligen diagnostiserats som uttryck för en sexuell beroendeproblematik. Kvinnor konsumeras av vampyren i samma syfte som kokain, alkohol och resor; de ger glömska och tröst för stunden och hjälper honom att dämpa sin rädsla för världen utanför drogruset och de skuld känslor han hyser för sin oförmåga att hantera den. Likt övriga vampyrer jag beskrivit står hans kärlek endast till en kvinna, prinsessan Tatiana Nicolaievna Romanov.

Det är utmärkande för den nutida vampyren att den som har älskat både som människa och vampyr finner att praktiken att älska i människornas värld är ytlig och på alla sätt ofulländad. Vampyren Louis som likt Claudia figurerar i *Interview with the Vampire* säger att upplevelsen att älska som människa var något som gick snabbt och någonting han sällan njöt av. Louis är en vampyr som inte förlorat sin förmåga att älska och känna empati. Först riktas hans kärlek till vampyrflickan Claudia, men när hon mördas finner Louis så småningom en ny vampyr att dela sitt utanförskap med, Armand. Armand är vampyrernas urfader, dess okrönte konung, och han besitter en kunskap och visdom som Louis åtrår. Armand å sin sida drabbas av stark passion till Louis. Louis representerar för Armand en ny typ av vampyr som till skillnad från alla andra lyckats bibehålla något av sin mänsklighet. Louis utgör en länk mellan den äldre tiden, det förflutna, och den nya tiden, framtiden. När jag läste *Interview with the Vampire* tänkte jag osökt på myten om fiskarkungen. Armand befinner sig likt Amfortas, fiskarkungen, i ett stadium mellan liv och död. Han är inte endast impotent utan till hela sin uppenbarelse steril. Louis är en vampyrernas Parcival som kan vitalisera inte endast den sjuke Armand utan hela den ofruktsamma urholkade öde värld över vilken han regerar. Som i sagan om Parcival och fiskarkungen kan läkningsprocessen endast påbörjas genom de av kärlek uttalade orden. Louis och Armands åtrå kanaliseras i nära känsloladdade samtal om livet och icke livet, och den är på alla plan befriad från människornas könsfixerade sexuella praktik.[\[15\]](#)

Människans sexualitet sedd med

vampyrens ögon

Offrets upplevelse av vampyrens närmande har inte genomgått någon radikal förändring under historiens gång. Det upplever liksom på 1800-talet en stark erotisk laddning när vampyren suger dess blod. Vampyren hyser dock förakt för den mänskliga sexualiteten. Offret betraktas som styrt av en instinkt som är lätt att manipulera, en svaghet som vampyren inte är sen att utnyttja.

Vampyren är, för att använda sig av Stephen Greenblatts terminologi, en maktimprovisatör. Han känner sitt offer och han får henne att ge sig till honom av egen fri vilja. Strategin kan sägas vara typisk för vampyren både i 1800- och 1900-talens litteratur. Men samma utveckling som Foucault påvisar i människans värld sker i vampyrernas. Den disciplinära makten tar sig allt subtilare uttryck och betoningen på offrets egna vilja att bli offer är än mer framträdande i 1900-talsromanen än i 1800-talets litteratur.

När vampyren manipulerar sina offer framgår det tydligt att han ser människan som stående på ett lägre utvecklingsstadium. Det är intressant att notera eftersom det i 1800-talets litteratur med få undantag är vampyren som beskrivs som en primitiv art. I *Dracula* är vampyren en atavism, en förbrytargestalt med outvecklad hjärna. Han är närmare djuren, något som understryks av att han kan växla mellan djurgestalt och människogestalt. Därmed är även *Draculas* och de övriga vampyrernas sexuella uttryck primitiva. Den okontrollerade, ohämmade sexualiteten tillhör en lägre existensform.

I den nutida vampyrromanen är sexualiteten fortfarande knuten till en lägre livsform men nu representeras den av människan. Den mänskliga sexualiteten är ansvarslös, perverterad, snuskig och smutsig. [16] Vanliga återkommande motiv är gestaltandet av djävulsdjurkare eller sekter där sexuella perversiteter lyfts fram och tydliggörs. Pedofilen, nekrofilen och den incestuösa fadern förekommer ofta i typgalleriet. Människans sexualitet har sparat ut. Vampyren ser detta och även om han själv är en mördare som dödar sina offer vänder han sig emot henne och föraktar degenerationen.

Det är inte ovanligt att vampyren griper in mot det onda i det godas skepnad. I *Hotel Transylvania* representeras det verkliga onda av en sekt. Ondskan motarbetas och besegras av Saint-Germain. Humanvampyrerna Ardeth och Rozokov rensar upp i den undre världen i Nancy Bakers *The Night Inside* (1993). I *Vampire Junction* räddar Timmy Valentine en ung flicka från djävulsdjurkarna "Gods of Chaos". Han tar även hand om en flicka som blivit utsatt för sexuella övergrepp av sin far. I L. J. Smiths *The Vampire diaries* (1991-92) är vampyren Stefan dygdens upprätthållare. Han är den noble riddaren i ny gestalt. Den vita hästen är dock utbytt mot fladdermusvingar och rustningen ersatt av en svart slängkappa.

I den nutida vampyrromanen är textens budskap till läsaren tydligt. Människans sexualitet är perverterad. Vampyren ser detta. Han föraktar uttrycken för människans sexualitet och motarbetar dem.

Jag vill inte påstå att vampyren har förlorat sin funktion som sexuell banbrytare, men hans revolt har givits en annorlunda innebörd. För vampyren tar inte endast avstånd, han erbjuder även ett alternativ, kärlek utanför den könsfixerade sexuella praktiken. Han är biologiskt impotent men inte själsligt, och när han älskar gör han det ifrån djupet av sitt inre. Enbart fysisk sexuell tillfredsställelse är intet, eller ett tomt substitut för vampyren. Han nöjer sig endast med en själarnas förening. I vår samtida vampyrroman ställs det

intellektualiserade mötet mellan två varelser i centrum. Det är det som är det eftersträvansvärda. [\[17\]](#)

Vampyrens hunger

I min inledning konstaterade jag att sexualiteten varit det tema som givit upphov till de flesta akademiska tolkningsansatserna av vampyrmotivet. Jag redovisade några av de resultat som forskningen framfört. Även i den nutida vampyrromanen är sexualiteten ett tema som lockar till tolkning. Vi behöver inte som i 1700-och 1800-talens litteratur uteslutande läsa mellan raderna för att finna det vi söker efter. Sexualiteten huserar inte längre i mörkret utan står snarare i rampljuset.

Skolad i postmodernismens era blir jag misstänksam mot detta förhållande. Sexualiteten är helt enkelt alltför synliggjord. Jag tror att det är dags att göra en motläsning av vampyrromanen för att undvika att följa redan upptrampade stigar, och jag skall nu avsluta med att kort skissera hur en sådan motläsning eventuellt skulle kunna utformas.

Jag återgår därmed till den primära frågan om vad som är det mest centrala i den moderna vampyrens liv. Tveklöst cirkulerar vampyrens tankar, hela hans existens kring mat. Vampyrens blodsugande har inom forskningen oupphörligen tolkats som ett uttryck för brott mot tabubelagda sexuella handlingar. Men om vi för ett ögonblick inte betraktar vampyrens ätbeteende som laddat med sexuell symbolik, vad finner vi då? Jo, att vampyren drivs av sin hunger men inte på sex utan på mat. Vampyrens offer är hans föda. Antastandet och blodsugandet är hans sätt att förtära en måltid. Hans sexuella utstrålning är endast ett lockbete för att nå det han verkligen åtrår, blod, för det är maten som ger honom njutning och lustkänslor, inte samlaget.

Vampyren Dr Weyland konstaterar skarpt att hela hans existens cirkulerar kring hans hunger. - "Magen bestämmer.[...]" säger han. "Den kommer först och allt annat i andra hand." [\[18\]](#)

Kan en studie av vampyrens

matvanor öppna för nya perspektiv på vampyrmotivet?

För ett antal år sedan gjorde jag och en studiekamrat en fältundersökning som behandlade barns förståelse av det sedelärande i fabeln. Vi lät barnen läsa Aisopos fabel om storken och räven. Räven bjuder storken på middag. Han serverar maten på fat så storken inte kan äta den. Storken hämnas dock på räven och serverar honom mat i en smal hög kanna.

Efter att barnen läst bad vi dem att berätta för oss vad fabeln handlade om. En liten pojke svarade då att det var en dum fråga, vem som helst kunde ju förstå att fabeln handlade om djuren och deras matvanor. Man kan inte förneka att pojken missuppfattade fabelns sensmoral, som du behandlar andra blir du själv bemött, men samtidigt satte han fingret på något väsentligt. Han omtolkade fabeln helt och öppnade därmed för ett nytt sätt att gripa sig an den välkända fabeln om storken och räven.

Genom att se på vampyrromanen som en berättelse om vampyrens matvanor kan vi leda våra tankar i en annan riktning än mot sexualiteten. Jag skall nu, om än ytligt, påvisa att det finns goda grunder för att inte endast tolka vampyrens blodsugande som en omskrivning för sexuella handlingar. Låt oss därför för ett ögonblick anta att vampyrens funktion som tabubrytare inte endast koncentrerats till sexualiteten utan även till andra tabun i vår samtid.

Jag vill hävda att de mest framträdande tabun inom det västerländska välfärdssamhället är de som är knutna till maten. Föda eller förtärandet av föda är extremt laddade företeelser i vår kultur. Man kan tala om en fixering vid maten, en fixering som i flera fall föds ur en fixering vid våra kroppar. I vårt samhälle ger maten njutning och tillfredsställelse. Vi tröstäter och festäter. Maten är ett mirakelmedel som kan göra oss lyckliga.

Parallellt med vår fixering vid förtärandets njutning existerar emellertid ett annat lika överexponerat budskap, som kan sammanfattas under parollen "lyckan bor i en vacker kropp". Den vackra kroppen är den smala kroppen, den tuktade och kontrollerade. [19] Att njuta av mat och vara så smal som dagens kroppstrend anbefaller är en paradox och kroppens och förtärandets budskap har i vår tid bidragit till att sjukdomar som anorexia och bulimi blir allt vanligare. [20]

Det är inte bara i människornas värld som man kan finna ett problematiskt förhållningssätt till mat. I den nutida vampyrromanen möter vi flera vampyrer som har klara ätstörningar. Vampyren Louis finner det bestialiskt att dricka blod, och han undviker in i det sista att falla för frestelsen att äta sig riktigt mätt. Även Stefan i *The Vampire diaries* har ett skuldbelagt förhållande till maten. Han livnär sig likt Louis på blod från djurriket. [21] I *The Night Inside* är hungern det som styr vampyrens handlingar. Ardeths och Rozokovs hela existens kretsar, likt Dr Weylands, kring uppgiften att mätta sin hunger. Timmy Valentine i *Vampire Junction* har inte dåligt samvete för att han livnär sig på människans blod. Han mättar sin hunger, men han gör det under kontrollerade former. Han tar vad han behöver och han försöker vara så skonsam mot sitt offer som han kan. Endast vid ett fåtal tillfällen släpper Timmy sin kontroll. Då dödar han i ursinne och äter i raseri. Kopplingen mat, själslig smärta eller ångest är uppenbar i *Vampire Junction*. Timmy tappas endast kontrollen i situationer där han blir påmind om sin själsliga smärta. Han får alltid starka skuld känslor efteråt.

Skuld känslor har däremot inte kvinnorna Vicky och Lisa som blir Timmys följeslagare. I vampyrflickan Vickys lägenhet ligger resterna efter hennes måltider spridda och hon förvarar människodelar i kylen. Vicky är glupsk och hon lever endast för att äta. Timmys andra följeslagare Lisa mördar också hämningslöst, men inte för att mätta sig utan styrd av en slags okontrollerbar drift. Hon leker med maten precis som ett barn. Istället för att göra potatismosgrottor med lingsbåtar bygger hon små konstverk med huvuden av sina offer.

Timmy anser att flickorna måste civiliseras och hjälpas till rätta.

Han och de övriga humanvampyrerna som Louis, Stefan och Saint-Germain lider fortfarande av den moderna människans mattrauma. De slits mellan driften att falla för frosseriets njutning och längtan efter att bevara kontrollen över sin egen vilja och kropp. Likt anorektikern omgärdar de sina måltider med normer och regler. De vägrar att som monstervampyrerna bejaka födans frestelse. För monstret bryter mot den västerländska världens mattabu. Hon frossar ohämmat och låter sitt liv styras av magen. För henne betyder maten endast livet.

Sammanfattning och konklusion

I texten ovan diskuterar jag vampyrens sexualitet som den gestaltats och gestaltas inom litteraturen. Jag inledde med att presentera några av de tongivande rösterna inom den forskning som behandlat vampyrens sexualitet. Sammanfattningsvis kan man säga att forskningen med få undantag beskriver vampyren som en sexuellt potent samvetslös erövrare som utan skuggan av ett tvivel bryter alla de sexuella tabun som den västerländska civilisationen ställt upp. Detta är en bild som inte överensstämmer med den som jag skapat mig av vampyrens sexualitet under min forskning.

Gestaltandet av sexualiteten i vampyrromanen har ändrat karaktär under historiens gång. I 1800-talets litteratur var det människan som beskrev vampyren men på 1900-talet för vampyren sin egen talan. Det förändrade berättarperspektivet har inneburit att det numera är vampyren som blottar sitt innersta rum. Det är han som reflekterar över sin egen sexualitet och människans. Och reflekterar det gör vampyren onekligen. Han bearbetar sina sexuella trauman grundligt och flera vampyrer går rentav i psykoanalys. Den nutida vampyren är sannerligen ingen samvetslös erövrare som brutit sig loss från de sexualitetens bojar som fängslar människan. I vår samtida vampyrroman är de manliga vampyrerna impotenta, kastrerade eller så har de helt enkelt valt bort praktiken av att älska som människor gör. När vampyren älskar sker det på en intellektuell nivå; det eftersträvansvärda är en själarnas och hjärnornas förening. [22]

I 1800-talets vampyrlitteratur framställdes vampyrens sexualitet som tillhörande ett lägre utvecklingsstadium. I den nutida vampyrromanen är det människans sexualitet som tycks representera det primitiva. Vampyren anser att människans sexualitet är perverterad och att den spårat ur. Han föraktar uttrycken för den samtidigt som han använder dem för att manipulera sina offer.

Gestaltandet av människors och vampyrers sexualitet i den nutida vampyrromanen behandlar motsattpar som drift/disciplin, frihet/kontroll och makt/maktlöshet. Det gör även gestaltningen av ett annat tema som jag anser vara centralt, maten.

Vampyrens hunger och hans blodsugande har inom forskningen främst tolkats som uttryck för brott mot tabubelagda sexuella handlingar. Jag anser att det är dags att nyansera bilden av vampyrens hunger och jag vill påstå att den nutida vampyren snarare hungrar efter mat än sex. [23] Maten, jakten på föda är det som upptar hela hans existens. Blodet är det som bereder honom njutning och lustkänslor, inte samlaget. Den sexuella åtrån tillhör offret. Människans tolkning att vampyren finner sexuell tillfredsställelse när han förgriper sig på henne är en projicering av offrets egna känslor. Detta innebär inte att vampyren förlorat sin roll som revolutionär tabubrytare. I den nutida vampyrromanen behandlas det som verkligen är tabu i vår tid, den västerländska civilisationens mattrauma.

© [Anna Höglund](#)

---

[1] Ken Gelder, *Reading the Vampire*, (Routledge 1994), s. 65.

[2] Freud tillbringade en tid hos Charcot för att följa dennes arbete med att avslöja hysterins gåta. Freud praktiserade själv, liksom Charcot, hypnos och suggestion i sin behandling av hysteripatienter.

[3] Ibid, s. 67.

[4] James Twitchell, "The Vampire Myth" i Margaret Carters *Dracula: The Vampire and the Critics*, (Ann Arbor 1988)

[5] Ken Gelder *Reading the Vampire*, (Routledge 1994), s. 66-69.

[6] Ibid, s. 58-64.

[7] Joan Gordon, Veronica Hollinger, *Blood Read: The Vampire as Metaphor in Contemporary Culture* (Pennsylvania 1997), s. 169-89.

[8] Ibid, s. 151-168. Sue-Ellen Case, "Tracking the Vampire", *Differences: A Journal of Feminist Cultural Studies* 3, (1991), s. 1-20.

[9] Gelder, s. 69.

[10] Edward W Said, *Orientalism*, (1978)

[11] *Dracula* rådfrågas den kände ungerska orientalisten Armenius Vambery av Van Helsing när denne förbereder sin kamp mot Dracula. Vambery har god kännedom om landet i öst (han är en del av det) och han får snabbt fram information om vampyrens bakgrund, hans karaktär och eventuella svagheter. Med hjälp av Vamberys information och sitt skarpa intellekt skapar Dr Van Helsing bilden av vampyren, monstret från öst.

Vambery, som inte endast existerade i fiktionen utan i Stokers omedelbara samtid för att inte säga närhet, de möttes vid ett flertal tillfällen på The Lyceum Club i London, har i en artikel av Friedrich Kittler beskrivits som "a useful spy for the Empire, welcome at Whitehall and Downing Street [...] as well as a personal friend of the Prince of Wales.

Friedrich Kittler, "Draculas Legacy" *Stanford Humanities Review*, 1:143-73, (1989).

[12] Kultursociologen Mats Trondman använder detta begrepp i sin undersökning av klassresenären. Vampyren kan inte sägas vara en klassresenär enligt Trondmans definition, men han uppvisar flera likheter med denne. Vampyren får likt klassresenären en "dual personality". Han slits mellan det han var och det han blir. På liknande sätt som klassresenären utvecklar han en kritisk potential (användbar i analysen av omvärlden) specifik för den som lever eller har levt i två skilda "världar". Mats Trondman, *Bilden av en klassresa*, (Carlsson 1994).

[13] När det gäller de manliga vampyrerna i den samtida vampyrromanen har jag utöver Dr Weyland endast stött på vampyrer som har samlag på människors vis i Dan Simmons *Children of the Night* (1992). De tillhör likt Dr Weyland kategorin vampyrer som en egen ras. De har aldrig varit något annat än vampyrer. Det är intressant att notera att impotensproblematiken är närvarande även i Stokers *Dracula*. Här koncentreras den dock till den mänskliga mannen, Jonathan Harker.

[14] Michael Romkey, *I, Vampire*, (Toronto 1990), s. 5.

[15] Anne Rices vampyrer är bisexuella eller homosexuella. Trots att homosexuella vampyrer ofta figurerar i litteraturen vill jag påstå att den heterosexuella kärleken är dominerande både bland människor och vampyrer inom den samtida vampyrromanen. Däremot har könsrollerna inom det heterosexuella förhållandet försvagats. Kvinnan har tagit sig in på mannens domäner även på sexualitetens område. Om man ser bettet som en omskrivning för samlaget utgör både den manliga och kvinnliga vampyren den aktiva, penetrerande parten.

[16] I Bram Stokers roman blir Draculas offer vampyrer efter döden. I den samtida vampyrromanen tar dock vampyren ansvar för följderna av sina övergrepp och han använder sig av diverse preventiva åtgärder. Vampyrens "sexualitet" leder inte till oönskade "graviditeter". Han skapar inga nya vampyrer om han inte medvetet väljer att göra det. Detta sker sällan eftersom vampyren, till skillnad från människan, tar ansvar för och värnar om sin avkomma i den samtida vampyrromanen. Delar av romanen]*Children of the Night* utspelar sig på ett rumänskt barnhem. Barnen är frukten av och offren för människans ansvarslösa sexualitet. De är oönskade och övergivna. Flera av barnen är HIV-positiva och kopplingen mellan sjukdom och sexualitet betonas. Den mänskliga sexualiteten framställs som den vore av ondo.

[17] I Anne Rices vampyrkrönika existerar vampyrerna Louis och Armands förhållande på ett intellektuellt plan där den erotiska laddningen på sätt och vis är närvarande men där samlaget har spelat ut sin roll. I Somtows *Vampire Junction* återfår vampyren Timothy Valentine sin förmåga att älska när han under terapins långa och många samtal ges tillfälle att lära känna både sig själv och sin terapeuts inre. Även Dr Weyland får under sin terapi bli varse att han fortfarande kan känna kärlek och närhet till någon annan än sig själv. Likt Timmy riktas hans ömma känslor mot hans terapeut och likt Timmys känslor så är även Dr Weylands besvarade.

Man kan fundera på om texten ger uttryck för en konservativ hållning, ett romantiserande av tider då sexualiteten var mer oskuldsfull, mindre exploaterad än idag, eller om det snarare handlar om ett framåtsträvande än ett tillbakasträvande, en New Age-inspirerad renlevnadsfilosofi?

[18] Suzy McKee Charnas, *Gästspel av vampyr*, (Bra Böcker 1991), s. 141. Översättning Thomas Preis.

[19] Den utmärklade, svaga och närmast genomskinliga kvinnogestalten har i alla tider varit ett populärt litterärt och kulturellt motiv. Kvinnas svaghet och vekhet attraherar. Ju

närmare döden desto bättre. "Den sköna kvinnans död är, utan tvekan, det mest poetiska ämnet i världen", sade Edgar Allan Poe. (The Philosophy of Composition, 1846). Ett påstående som öppnar för en mängd frågor rörande kopplingen mellan sexualitet, död, kön och makt.

[20] Under de senaste åren har det smala kvinnoidealets konsekvenser uppmärksammats både utom och inom de vetenskapliga disciplinerna. Forskningen kring sjukdomar som anorexia och bulimi har intensifierats. Detta är givetvis bra. Personligen anser jag dock att den "normala" kvinnokroppen har intagit en plats i skymundan bakom extremerna. Dagens kroppsideal är svårt att uppnå för i stort sett alla kvinnor. Svält och ätstörningar tillhör vardagen för majoriteten kvinnor, även de som inte anses sjuka. Det normala är inte längre normalt och i iveren att uppnå detta skadar vi både våra kroppar och psyken. Glädjande nog diskuteras denna problematik i en nyligen utgiven bok, *Elefant i nylonstrumpor* av sociologen Anna Johansson.

[21] Flera nyblivna vampyrer tycker att det är moraliskt förkastligt att dricka människoblod, trots att det bereder dem den största njutning. Eftersom vampyrer inte kan låta bli att äta väljer de ett alternativ som de inte upplever lika frånstötande, djurblod. På så sätt undviker de kannibalism. (Om man anser att vampyren är av samma art som människan.) Jag har tidigare berört den samtida vampyrromanens koppling till New Age-rörelsen. Jag finner det troligt att det brevid den sexuella renlevnadstanken existerar en matbunden sådan. I den samtida vampyrromanen problematiseras människans rätt att livnära sig på andra levande varelser. I Murphys & Sapirs *The Ultimate Death* (1992) tar sig temat absurda och paradoxala former. Militanta veganvampyrer, som inte äter kött men dricker blod, gör en aktion mot en hönsuppfödningfabrik. De slaktar samtliga anställda på samma sätt som de anställda tidigare slaktat höns. Det paradoxala i vampyrernas beteende kan möjligen förklaras genom en granskning av de dubbla budskap som *Bibeln* ger när det gäller förtärandet av blod. I *Bibeln* varnas människan för att dricka blod. Köttet skall förtäras dock inte blodet. "Ty blodet är själen och det skall du inte förtära med köttet." (Femte Moseboken 12:23-24). I Nya Testamentet uppmanar dock Jesus människan att dricka hans blod för att få evigt liv. Vampyrerna utgör det motsatta, det onda som förtär det blod som är tabu.

[22] Jag påstår att gestaltandet av sexualiteten i vampyrromanen har förändrats under tidens gång. Som jag påvisar i texten ovan har det skett förändringar men om man ser på det värde som tillskrivs den okontrollerade, driftstyrda sexualiteten kan man fråga sig hur djupgående förändringarna verkligen är? Möjligen är synen på sexualiteten konstant om man jämför 1800-talslitteraturen med 1900-talets. Det kanske bara förhåller sig så att vampyren och människan har skiftat positioner.

[23] Med det menar jag inte att det ena utesluter det andra. Ätstörningar kan givetvis kopplas till sexuella trauman.

I en professur av glänsande stål. Vetenskapen historia - vad, varför och för vem?

Av Frederic Bill

---

1 Inledning

Den tyske 1800-talstänkaren Friedrich Nietzsche talar om tre olika typer av historiesyn, monumentalistisk, kritisk och antikvarisk. [\[1\]](#) Dennes resonemang kring synen på historia är tänkt att bilda utgångspunkten för denna text.

Var finns då den vetenskapliga synen på historia i Nietzsches resonemang? Han talar visserligen om en kritisk historia, men man skall komma ihåg att den vetenskapliga historieskrivningen som vi känner den idag inte existerade under Nietzsches livstid.

Men den kritiska historien i Nietzsches mening är inte i första hand revisionistisk, bildstormande, den är snarare ett komplement till monumentbyggandet. Liksom varje god historia kräver både hjältar och skurkar kan den kritiska historien förstärka den monumentala genom att peka på de negativa element som står hjälten emot. En enbart förhärligande historia blir platt och nyanslös. De dramaturgiska kraven gör därför att man också lyfter fram de mörka dragen: varje regim har sin Göran Persson.

Termen kritisk får här inte uppfattas som syftande på den källkritiska tekniken, utan det är fråga om en realhistorisk, existentiell eller politisk kritik. [\[2\]](#)

Den vetenskapliga, källkritiska historien har således ingen (given) plats i hans uppställning över de olika typerna av historia. Just detta, den vetenskapliga historiens frånvaro i mönstret kommer att behandlas ytterligare längre fram i texten.

Det finns dock ytterligare ett ledande tema för texten, nämligen makten och språket. Den franske vetenskapsteoretikern/filosofen Michel Foucault och hans diskursbegrepp kommer att härvid ligga som en, kanske delvis osynlig, botten i främst textens senare del. Denne menar att den som definierar vad som är "normalt" också skaffar sig makt över det offentliga samtalet och att "makten" i mer abstrakt mening har en mer eller mindre inneboende strävan att styra och/eller kontrollera samhällets olika diskurser. [\[3\]](#) Det bör dock tilläggas att resonemanget i denna text i huvudsak kommer att hållas på en annan abstraktionsnivå än vad som vanligen är fallet i Foucaults arbeten och att hans teorier bara till viss del kommer att användas. Det är således huvudsakligen relationen mellan makt och normering av språkbruket som här aktualiseras och det är knappast helt i enlighet med det bruk Foucault själv gjorde av diskursbegreppet.

2 Historiens relevans

Det relevanta i historien är absolut inte allom givet. Relevans är ett begrepp som inte kan stå för sig själv utan är till sin natur sådant att det måste sättas i relation till ett syfte eller mål.

Därmed kan man inte automatiskt sortera historien och historieskrivningen i relevanta och irrelevanta delar. Relevansen är således beroende av syftet, av vilken historia man åstundar. Den antikvariska historien t ex är till sin natur emotionell, den har sitt värde i fascinationen och välbefinnandet inför en historisk kvarleva. Den visserligen svårartikulerade men i

grund positiva känsla man får inför något gammalt är till själva sin natur både personlig och okritisk. Detta skulle dock även kunna sägas om den monumentalistiska historien, monumentet spelar på empatins strängar med syfte att förmedla en känsla till "betraktaren". Det finns dock en skillnad däri att monumentet måste lyftas fram, måste skapas för att kunna fylla sin funktion av känslöförmedlare. Detta betyder naturligtvis inte att monumentskaparen måste vara en tydligt definierad individ eller grupp av individer. Monument kan sannolikt även skapas kollektivt, utan ett medvetet bakomliggande syfte. Den monumentalistiska historien befinner sig dock i alla händelser på en högre abstraktionsnivå då känslorna inför monumentet per definition riktar sig utåt, de är samhörighetsskapande och avskiljande. Detta till skillnad från de antikvariska känslorna, vilka inte på samma sätt behöver en omgivning för sin relevans.

Vad gäller Nietzsches resonemang om den kritiska historien, kan man nog se denna mer som en fördjupning av den monumentalistiska historien än som en i detta sammanhang helt fristående typ av historia. Med detta sagt måste dock erinras om det faktum att monumenten i sig inte behöver individualiseras, t ex det "svenska" folkhemmet är en monumentalistisk företeelse som i egentlig mening är opersonlig även om man naturligtvis kan lyfta fram individer som monument över monumenten för att begripliggöra företeelsen. Per-Albin Hansson som monument förutsätter (åtminstone till viss del) monumentet folkhemmet. Raseras det grundläggande monumentet raseras samtidigt det individuella monumentet. Det skulle nog i och för sig vara klokare att i detta sammanhang tala om betydelseförändring än rasing. Förvandlas monumentet folkhemmet i diskursen till en belastning torde ju inte detta medföra monumentet Per-Albin Hanssons omedelbara demonumentalisering utan bara hans framlyftande som ett negativt monument. Vi har t ex exemplet Stalin som ju förvandlats från ett positivt monument över kommunismens framsteg till ett negativt dito över kommunismens ondska.

Relevansen är således beroende av syftet, vilket också kan sägas om monumenten. De kan användas även av andra och blir därigenom extra kraftfulla just genom sin bindning till skaparen. Detta äger naturligtvis extra sanning då samhällets metanormer skiftar och gamla vedertagna sanningar blir gamla betungande uttalanden.

Det går således inte att förneka historiens politiska dimension, åtminstone inte vad gäller kritisk eller monumentalistisk historia. Detta illustreras mycket tydligt av citatet från Scott nedan:

For centuries, those advocating the elevation of women's status have culled the past for examples of exemplary figures: ..... It is evidence of the way feminists in the past have turned to history to legitimate their demands, ...if womens subordination - past and present - was secured at least in part by their invisibility, then emancipation might be advanced by making them visible in narratives of social struggle and political achievement.[4]

Det finns således, för att föregripa nästa kapitel, åtminstone två olika slags vetenskapliga historiska relevanser. Den inomvetenskapliga och den utomvetenskapliga.[5] Generellt skulle man t om kunna tala om tre huvudtyper av historisk relevans, emotionell, politisk och vetenskaplig. Detta skall dock inte förstås som att all historia kan delas in och sägas vara relevant i "sitt" fack, historiska aspekter kan naturligtvis vara relevanta inom två eller alla tre av dessa typer. Det kan naturligtvis förefalla anmärkningsvärt att tala om en inomvetenskaplig relevans hos emotionell historia, men de känslor historien väcker påverkar naturligtvis även den aldrig så objektive historikern i högre eller mindre grad och en förståelse för denna påverkan kan naturligtvis öka förståelsen för historiens talrika berättande källor. Själva känslorna i sig är dock utomvetenskapliga medan kunskapen om dem kan vara såväl utom- som inomvetenskaplig.

2.1 Vetenskaplig historia

Var passar då den vetenskapliga historien in i Nietzsches struktur? Frågan kan verka

naturlig, men faktum är att den är felformulerad. Frågan borde egentligen vara: Passar den vetenskapliga historien in i Nietzsches mönster? Utelämnandet av den kan ses som en handling som verkar vara en tanke. Nietzsche diskuterar historia utifrån i huvudsak två perspektiv, han ser dels en emotionell, dels en funktionalistisk eller om man så vill politisk nivå i historien. Vetenskap i modern mening, frågan "Hur var det egentligen?" har ingenting med resonemanget att göra. Positivistisk vetenskapsteori, i alla dess nyanser och skepnader, är till sin art icke-emotionell även om inte heller detta är en sanning helt utan modifikation. Således kan vetenskapen historia tyckas falla utanför ramarna för vad historia enligt Nietzsche är, men i realiteten är det naturligtvis inte så. Det är trots allt så att vetenskapen har ombesörjt framlockandet av monumenten, av Nietzsches hjältar och skurkar. Dessa, ofta storvulna, berättare betraktas dock numera ofta som lätt löjliga. Vem inom vetenskapssamhället drar inte på munnen åt t ex Rudbecks "Atlantican" eller Lindqvists "Historien om Sverige"? Paradigmet har skiftat och språket, eller om man så vill diskursen, har ändrats. Numera är det "den oberoende forskningen" som sätter standarden för vetenskapssamhället och den vetenskapliga diskursen.

Slutsatsen här måste bli att den vetenskapliga historien har möjligheten att själv normera sin existens, den kan vara antikvarisk, monumentalistisk, politisk, kritisk, vetenskaplig eller kanske t om allt på en gång. Detta skall dock inte tolkas eller förstås som att valet saknar betydelse och konsekvenser.

2.2 Teorianvändningen

Detta kapitel syftar till att fragmentariskt belysa sambandet mellan historisk teorianvändning och normerandet av historievetenskapen som historia. Det torde vara lämpligt att först konstatera att det inom historievetenskapen finns dels samhällsteorier som i grund och botten är politiska (men därigenom inte automatiskt ovetenskapliga) och sådana som i grund och botten är vetenskapsteoretiska (men därigenom inte automatiskt opolitiska).

Ett tydligt exempel på den förra typen är naturligtvis den ur marxismen stammande historiematerialismen,^[6] men även i någon mån genusperspektivet som, vilket citatet av Scott ovan visar, har åtminstone delar av sina rötter i feminismen. Risken med denna typ av teorier är självklar, teorin om t ex klasskampen och makten över produktionsmedlen som det drivande bakom historiens förlopp kan lätt användas axiomatiskt. På samma sätt förhåller det sig med genusperspektivet om kvinnans underordning. Dessa utgångspunkter måste styrkas för att hålla som vetenskap, om man som t ex Maria Sjöberg i följande citat utgår från vissa teoretiska antaganden utan att "bevisa" dem torde man röra sig inom en politisk snarare än vetenskaplig historia.

De flesta som studerar olika maktförhållanden, t ex kolonialism eller klassförhållanden, utgår ju på ett eller annat sätt från den kunskap om dessa maktrelationer som redan är känd. Ingen har något att invända mot det. Varför kan inte detta gälla också i fråga om maktrelationer mellan könen. Vi har förvisso begränsade kunskaper om det äldre samhället, men så mycket vet vi att kvinnan saknade de juridiska rättigheter mannen hade. Andersson vill ändå veta *om* kvinnan var underordnad eller ej. Det förefaller onekligen ganska onödigt."^[7]

Man kan naturligtvis tänka sig en hel rad mer eller mindre giltiga invändningar mot Sjöbergs antagande, men dessa faller tyvärr utanför ramen för denna text. Det intressanta här är just hennes sätt att axiomatiskt utgå från en osäker utgångspunkt.

Vad gäller mer positivistiskt inriktade teorier är ju dessa till själva sin natur vetenskapliga, men de behöver genom detta inte vara opolitiska, eller för att citera Ingvar Johansson "Är sanningen alltid politiskt neutral?"^[8]. Det finns alltid ett spelrum för forskaren när det gäller att lyfta fram eller "finna" olika sanningar och den allra mest vetenskapliga teori är fortfarande beroende av användaren för att prestera vetenskapliga eller om man så vill

objektiva slutsatser. Till syvende och sist är trots allt historisk forskning lite som att leka jeopardy, källmaterialet ger svaren men forskaren måste själv ställa de rätta frågorna.

Så framträder för vår blick inget annat än en sanning som tycks vara rikedom, fruktbarhet och kraft - mjuk och försåtligt universiell. Däremot förblir vi okunniga om viljan till sanning, okunniga om det oerhörda maskineri, avsett att utestänga som den är. Alla som gång efter annan under historiens lopp försökt dra upp konturerna av denna vilja, alla som försökt ifrågasätta den genom att ställa den mot sanningen just där sanningen försöker berättiga förbudet och definiera vansinnet - alla dessa alltifrån Nietzsche till Artaud och Bataille kan idag tjäna som (förvisso upphöjda) förtecken för vårt dagliga arbete. [9]

3 Varför vetenskap?

Vad säger då detta oss om förmedlandet till den bredare allmänheten av historia som vetenskap. Både ordet vetenskap och ordet historia är ju som de tidigare kapitlen visat ganska oklara begrepp. Vad är historia och vad är vetenskap? Dessa båda begrepps innebörd har i det förflutna genomgått betydelseförändringar och även om den nu dominerande ståndpunkten om historievetenskapen som en källkritisk, objektiv och argumentativ vetenskap kan tyckas självklar är det inte nödvändigtvis så. En ståndpunkt blir inte korrekt genom att den förfäktas av flertalet. Det kan här vara fruktbart att peka på Kuhn och hans teorier om paradig och normalvetenskap. Enligt Kuhn befinner sig ett vetenskapssamhälle i dels stadier av normalvetenskap där man arbetar inom ett vedertaget paradig och dels i stadier av revolutionär vetenskap då paradigmet ifrågasätts. [10]

En i vissa kretsar ofta förbisedd aspekt av det i tidigare stycken förda resonemanget blir naturligtvis att det finns flera sorters historia, vilka kan existera parallellt. "Vetenskapliga" historiker vill ofta låta påskina att deras historia, den vetenskapliga, är den "rätta" historien och att andra sorters historia är "fel" historia. Motiveringen bakom detta resonemang är då att just den vetenskapliga historien beskriver "sann historia" medan andra sorters historia beskriver "osann historia". Detta sätt att argumentera är dock inte giltigt utifrån Nietzsches perspektiv på och klassifikation av historia. Sanningen, hur det egentligen var, är inte nödvändigtvis det enda perspektivet på historia. Enligt ett sätt att tolka Nietzsche handlar historia åtminstone till en del om känslotillstånd och kan således inte behandlas enbart utifrån ett sant/falskt perspektiv. Visst ligger det nära till hands att se ner på den historia som Lindqvist skapar eller den Rudbeck skapade med motiveringen att den ju inte är sann, men detta är knappast ett fruktbart angreppssätt. Antagandet om den "sanna historien" som den "rätta historien" är påfallande likt ett Kuhnskt paradig, [11] varför det inte gäller a priori utan kan diskuteras. Denna diskussion lyser dock till stor del med sin frånvaro och ersätts med axiomatiska påståenden om att vissa historieberättare har fel i sak. Göticism, revisionistisk forskning kring andra världskriget, hembygdsforskning och programmatisk feminism av Sjöbergs typ är, för att ta några spridda exempel, historia som monument, politik och/eller antikvarism. Dessa historietyper är vanligen inte lika objektivt sanna som den nu förhärskande vetenskapliga historien men de är därigenom inte nödvändigtvis sämre historia. Kritik av t ex Rudbeck för bristande objektivitet blir lätt anakronistiskt då objektivitet så vitt man kan förstå knappast var vad som först och främst eftersträvades i t ex hans *Atlantican*. För att återknyta till kapitel 2 är således historiens relevans beroende av syftet, men inte nödvändigtvis sanningshalten. Konklusionen blir då att falska påståenden om det förflutna kan vara historiskt relevanta, något som naturligtvis inte gör dem historiskt sanna.

Man kan, för att återknyta till Foucault, se kampen om det historiskt relevanta som ett uttryck för en kamp om språket, en strid om rätten till diskursen.

3.1 Kommunikation av vetenskap

Vilka följder får då det ovan sagda för historieförmedlingen, för hur historieämnet som

vetenskap skall nå ut till allmänheten. Denna fråga skall i detta kapitel behandlas ur några olika aspekter.

Varför skall just objektiv historia förmedlas?

Mot bakgrund av det ovan sagda om historiens relevans måste man fråga sig varför just vetenskapligt objektiv historia skall förmedlas och ges utrymme i samhällsdebatten. Mot bakgrund av Ingvar Johanssons fråga om sanningen som politiskt neutral bör man konstatera att det mycket väl kan finnas en ovilja mot denna typ av historieskrivning från stora och eventuellt även maktbärande grupper i samhället. Objektivt vetenskaplig historia skiljer sig nämligen på en mycket avgörande punkt från alla andra typer av historia, den är inte förhandlingsbar på samhällsnivå. Vetenskap skrivs av vetenskapsmän och dessa har just i kraft av sin kompetens och sin roll som vetenskapliga auktoriteter större tyngd i debatten kring "sitt ämne" än en aldrig så högaktad politiker eller samhällsdebattör. Den objektivt vetenskapliga historien har således en inneboende kraft att normera det offentliga samtalet, en kraft som saknas hos andra typer av historia. Främst politiskt syftande historia fordrar t ex externt stöd för att kunna dominera samhällsdebatten, något som exemplifieras men egentligen inte bevisas av olika totalitära staters medvetna strävan efter att påverka och dominera historieskrivningen. Man kan i detta sammanhang även lyfta fram Foucaults teorier om makten och diskursen, hans utestängningens mekanismer,[\[12\]](#) som ytterligare ett belägg för sanningens inneboende kraft. Resonemanget bygger naturligtvis på antagandet av det faktum att då sanningen konfronteras med osanningen torde allt annat lika sanningen alltid dominera. Förhållandet att sanningen vanligen kan styrkas även empiriskt, åtminstone inom historievetenskapen, ger den en inneboende kraft som i hög grad saknas hos osanningen. Mot bakgrund av detta skulle man, med risk att bli dogmatiserande, kunna klassificera den objektiva vetenskapliga historien som den högsta formen av historia.

Med detta sagt kan resonemanget kompliceras ytterligare genom att istället kategorisera den objektiva vetenskapliga historien som den lägsta formen av historia, som ett perspektivlöst sökande efter "trista" sanningar. En närmast antikvarisk vurm för fakta om vad Clarendon kallade "dirty people without names".[\[13\]](#)

Det som skall lyftas fram här är dock den objektiva historiens värde oavsett perspektiv. I det första fallet står den som en oomkullrunkelig sanning, en given norm vilken man oavsett syftet med sin historieskrivning inte kan negligera och i det andra fallet bildar den en empirisk grund på vilken man kan bygga historia som fyller de syften man ställer upp för den.

Vad är det som skall förmedlas?

Accepterar man antagandet att den objektivt vetenskapliga historien har ett inneboende värde och av denna anledning bör förmedlas till breda lager av allmänheten måste man också fråga sig vad det är som skall förmedlas. Vetenskapssamhället producerar enorma mängder av texter och avhandlingar, varför någon form av urvalsmekanism måste användas (om inte annat den rena slumpen). Det torde dock finnas ett ganska självklart svar på frågan om vad som bör förmedlas till allmänheten. Det finns naturligtvis såväl inomvetenskaplig som utomvetenskaplig relevans t o m i objektivt vetenskaplig historieskrivning.

Historia kan vara vetenskapligt relevant ur tre olika aspekter, en kumulativ, en teoretisk och en existentialistisk aspekt.[\[14\]](#) Vad gäller de två första och allra främst den andra aspekten är dessa naturligtvis främst inomvetenskapligt relevanta, de tjänar att fördjupa och bredda disciplinen. Den tredje aspekten däremot kan naturligtvis även den vara inomvetenskapligt relevant, men den är också utomvetenskapligt relevant.

Det är naturligtvis så att de i huvudsak inomvetenskapligt relevanta delarna av den objektivt vetenskapliga historieskrivningen saknar egentligt "värde" för den bredare allmänheten. Man kan dels dra i frågomål huruvida de är begripliga och man kan vidare fråga sig om de i sin egenskap av verktyg verkligen är intressanta utanför vetenskapssamhällets smala krets. Då detta i och för sig inte är en helt oproblematis

inställning inom humanioraämnena skall här understrykas att frågan om den inomvetenskapliga historieskrivningens värde för allmänheten är starkt förknippad just med det humanistiska arvet. I en text om matematiska bevisföringsmetoder hade sannolikt ett påstående om det bristande värdet för allmänheten varit mindre kontroversiellt - är historikern berättare eller vetenskapsman?.

Vad gäller huvudsakligen kumulativt relevant historia kan däremot denna, åtminstone i vissa fall, appellera till läsare och lyssnare utanför vetenskapens inre krets. Den existensialistiskt relevanta historien slutligen, har goda möjligheter att kunna anammas av allmänheten förutsatt att den presenteras på ett tillgängligt sätt. Det torde här vara av intresse att beakta hur historia av detta slag förmedlas i dagsläget och möjligen även att beakta andra sätt för historieskrivningen att nå ut med sitt budskap.

Vill vetenskapshistorikerna nå ut?

En fråga som nära anknyter till resonemanget ovan är om vetenskapsmännen faktiskt vill vara begripliga för den breda allmänheten. Vad ger status inom vetenskapssamhället? Är det förmågan att nå ut med sin kunskap till breda folklager eller är det att vara teoretisk, svår och otillgänglig? Det är ju onekligen så att dagens vetenskapsmän, åtminstone inom vissa vetenskaper, i högre grad än tidigare sitter i sina elfenbenstorn och värjer sig mot folkligheten eller åtminstone ser ner på den. Under 30-talet skrev t ex nationalekonomer som handelshögskolans professor Cassel och hans efterträdare Myrdal i "Tiden" och i kooperativa förbundets häften på samma gång som man var skribenter i "Ekonomisk tidskrift" och deltog i Nationalekonomiska föreningen. Var finner vi dagens professorer i t ex nationalekonomi och historia? Sitter de mitt i samhälldebatten eller i sina slutna seminarierum och skriver för en begränsad skara? Var finns den eftertraktade förmågan att tala till bönder på bönders vis och till lärde på latin? Med detta sagt skall man dock hålla i minnet att felet, om man kan tala om ett sådant, inte nödvändigtvis behöver ligga hos vetenskapsmännen. Det kan säkert i hög grad förhålla sig på det viset att utrymmet för populärvetenskapligt författande och samhällsengagemang inom de akademiska tjänsterna har minskat på samma gång som det dessutom i viss mån saknas forum för denna typ av författande. Oförmågan eller oviljan att tala till bönder på bönders vis kan således vara strukturellt snarare än individuellt betingad. Dessa förhållanden gör dock inte frågan mindre berättigad, de pekar däremot på en tänkbar riktning för ett eventuellt förändringsarbete.

4 Historikern och framtiden?

Foucault talar om en ny historisk metodik, om en förhöjd upplösning av analysen ända ner till torgprislistor och hamnarkiv.^[15] Nietzsche å sin sida talar om en fjärde typ av historia, en existentiell historia som beskriver kärleken, grymheten och allt annat som ger livet färg.^[16] Just detta, det sena 1900-talets framvaskande av enorma faktamängder ger ny vitalitet åt historieämnet, ger verkligen möjlighet till en "totalhistoria". Det är dock inte en oproblematisering utveckling för samtidigt ställer detta helt nya krav på effektiva urvalsmetoder för kunskapsförmedlingen, såväl den inom- som utomvetenskapliga.

Historieämnets berättigande, alltså den objektivt vetenskapliga historieskrivningens berättigande står naturligtvis inte att finna i den inomvetenskapliga relevansen. En vetenskap kan inte berättiga sin existens med sina egna behov utan dess berättigande måste vara utomvetenskapligt, disciplinen måste berättiga sin existens genom sin nytta för andra. För vem är då den objektiva vetenskapen till nytta? Den är egentligen inte nödvändig för politiskt relevant historia, även om den i vissa fall kan styrka och underlätta denna, och den är egentligen inte nödvändig ur ett existensialistiskt perspektiv. De individer och grupper som söker bekräftelse och perspektiv i historien skulle sannolikt klara sig lika bra med Lindqvists eller Rudbecks typ av historieskrivning. För dem är inte den intersubjektiva prövbarheten eller den källkritiska metoden särskilt avgörande, det är alltså inte sanningen i objektiv mening som är det viktiga för dessa historiekonsumenter. Kvar finns då egentligen bara en enda väg till berättigande, den långa, svåra och krokiga väg

som inte sällan måste vandra i motvind och leder till sanningen. Det ovan angivna citatet av Foucault pekar dock på riskerna med sanningen som begrepp, inte minst genom svårigheterna att definiera denna.

Tyvärr ger vår moderna historia tydliga exempel på vad som kan hända när den politiskt relevanta historien eller om man så vill historieförfalskandet får skaffa sig makt även över sanningen, vestigia terrent. Detta skall dock inte ses som ett generellt fördömande av all historieskrivning syftande till att ifrågasätta etablerade myter och sanningar. Den objektivt syftande historikers själva väsen, hans arbetsredskap, är just misstron, kritiken och ifrågasättandet. Det är däremot viktigt att särskilja mellan ett ifrågasättande som syftar till att finna sanningen och ett ifrågasättande som syftar till att lyfta fram eller bevisa Sanningen. På samma gång som man måste hysa en ständig kritik, mot förhärskande dogmer och lokala eller aldrig så hyllade potentater, är draget av lyssnande och reflektion det som kanske mer än något annat utmärker en objektivt kritisk historieskrivare. Vetenskap utmärks kanske mer än någonting annat av just förmågan att bygga vidare på den grund som andra har lagt, under ständiga reflektioner över värdet av och syftet med det som bildar den grund på vilken man bygger sitt bidrag till vetenskapen.

Kanske har då den objektiva vetenskapens historia åtminstone en del av sitt berättigande just genom sin roll som vetenskap. När näste Adolf Hitler eller Josef Stalin ger sig på sanningen för att vrida och vända den efter sina egna syften hoppas vi väl alla att det står en Ankarloo, en Olsson eller en Österberg i vägen. I professurer av glänsande stål, med svärdet i ena handen och uriebrevet i den andra. Beredda till bådadera.

© Frederic Bill, studerande vid Växjö universitet

-
- [1] Ankarloo Bengt 1992 *Om historiens nytta* i Ut med historien - Historieundervisningens uppgifter idag (Red Österberg och Bodgren) s 18
  - [2] Ankarloo Bengt 1992 *Om historiens nytta* i Ut med historien - Historieundervisningens uppgifter idag (Red Österberg och Bodgren) s 25
  - [3] Foucault Michel, *Diskursens ordning* Brutus Östlings bokförlag 1993 t ex s 7-9
  - [4] Scott Joan Wallach *Introduction* i Feminism and History (red Scott) Oxford 1996
  - [5] Dahlgren Stellan, Florén Anders *Fråga det förflutna* Studentlitteratur, Lund 1996 s 73, 76-77
  - [6] Johansson Ingvar, Liedman Sven-Eric *Positivism och Marxism* Daidalos 1997 s 166-173
  - [7] Sjöberg, Maria. *Kvinnans underordning - en undantagshistoria?* Historisk tidskrift 1997:3 s 459
  - [8] Johansson Ingvar, Liedman Sven-Eric *Positivism och Marxism* Daidalos 1997 s 32
  - [9] Foucault Michel, *Diskursens ordning* Brutus Östlings bokförlag 1993 s 15
  - [10] Johansson Ingvar, Liedman Sven-Eric *Positivism och Marxism* Daidalos 1997 s 50-54
  - [11] Johansson Ingvar, Liedman Sven-Eric *Positivism och Marxism* Daidalos 1997 s 51-52
  - [12] Foucault Michel, *Diskursens ordning* Brutus Östlings bokförlag 1993 s 14
  - [13] Ankarloo Bengt 1992 *Om historiens nytta* i Ut med historien - Historieundervisningens uppgifter idag (Red Österberg och Bodgren) s 22
  - [14] Dahlgren Stellan, Florén Anders *Fråga det förflutna* Studentlitteratur, Lund 1996 s 77
  - [15] Foucault Michel, *Diskursens ordning* Brutus Östlings bokförlag 1993 s 38-39
  - [16] Dahlgren Stellan, Florén Anders *Fråga det förflutna* Studentlitteratur, Lund 1996 s 157

Scripta Minora och Rapporter: senaste publikationsnytt

Skriftserien **Scripta Minora** startade 1989 och innehåller uppsatser och rapporter författade av studenter och lärare vid institutionen. En förteckning över samtliga nummer finns på adressen <http://www.vxu.se/hum/publ/scriptaminora/>. Numera är serien reserverad för C- och D-uppsatser av hög kvalitet. Uppsatser och rapporter författade av forskare och lärare publiceras i **Rapporter från Växjö universitet, Serie 1 Humaniora**.

För **abonnemang** på Rapporter kontakta [redaktören](#) eller [Magnus Nilsson](#). För abonnemang på Scripta Minora kontakta [Inger Möller](#). Abonnenter erhåller **20% rabatt**. För **lösnummer** kontakta [Inger Möller](#).

Rapporter från Högskolan i Växjö, Humaniora. Nr 9 1998.

Bärbel Westphal: Martin Walser. Die Frauengestalten in "Jagd" - Wunschproduktion oder Ausdruck des Mangels? ISBN 91-7636-200-0. Pris 50 kr + moms.

Martin Walsers Protagonisten sind Antihelden. In der bundesdeutschen Leistungsgesellschaft sind sie Verlierer. Ihre einzige, wenn auch nicht unproblematische Rettung, ist die Flucht in die häusliche Idylle, wo die treue Ehefrau sich ihrer annimmt. Diese konservative Schilderung des Zusammenlebens hat Walser den Vorwurf der Frauenfeindlichkeit eingebracht. Ebenso erscheint bei ihm häufig der Typus der begehrenswerten Frau als gefährliche Verlockung. In dem Roman Jagd von 1988 werden sechs Frauen aus drei Generationen vorgestellt. Sind diese Frauengestalten wirklich nur Madonnen oder Huren, oder lassen sich Beispiele dafür finden, daß Walser die Frage der Geschlechterrollen problematisiert?

Scripta Minora. Nr 41 1999.

Johan Karlsson: A Framework for Ideas. The Relevance of structure in Paul Auster's *City of Glass*. ISBN 91-7636-203-5. Pris 50 kr + moms.

The question is the story itself, and whether or not it means something is not for the story to decide

This quotation from Paul Auster's novel *City of Glass* is, in many ways, central to this D-level essay, where the focus is on the structure of the novel. With the help of various narratological tools the writer examines the possible implications a technical aspect like structure might have for the interpretation of a novel.

Structure is of course a very wide concept. Of most immediate significance is *how* the narrative is constructed, that is, what narrative technique and what genre the author has chosen for the story. These aspects of structure are discussed in the essay and point to the author as a craftsman. The entertainment aspect of literature and its significance for the reading process is also in focus in this paper. Another structural element, intertextuality, opens up the text to other texts and thereby to many possible interpretations. The significance of two important intertexts are closely examined: Lewis Carroll's *Through the Looking-Glass* and Cervantes' *Don Quixote*.

Auster uses a very economical style, which brings the fairy-tale and other bare bone narratives to mind. At the same time the novel has a very intricate system of narrative levels, where the distinction between literary world and empirical world is problematized. Complexity and simplicity are therefore combined in an interesting way in the masterpiece that is *City of Glass*.

Johan Karlsson is a trainee teacher at Växjö University.

Rapport från den första SAAS-konferensen

Av Staffan Klintborg

[Länk till presentation av Staffan Klintborg](#)

Den 5 - 6 mars stod Institutionen för Humaniora som värd för den första SAAS-konferensen. SAAS står för The Swedish Association for American Studies, en nybildad tvärvetenskaplig organisation för dem som ägnar sig åt forskning och undervisning om USA. Ett drygt femtital personer deltog representerande en lång rad discipliner, exempelvis historia, statsvetenskap, litteraturvetenskap, etnologi, språk, konst och populärkultur.

Inte mindre än 36 av deltagarna bidrog med papers. Öppningsanförandet hölls av årets Fulbright-professor Elyce Rotella, som beskrev den ekonomiska historien sedd med den amerikanska litteraturens ögon. Åhörarna fick bland annat lära sig att Laura Ingalls Wilders barnboksserie med bl.a. *Det lilla huset på prärien* gav en sannare bild av den ekonomiska verkligheten än Mobergs emigrantepos. Den andra inbjudna talaren var Jacki Thompson Rand, som visade hur Kiowaindianernas konst, som spontant uppstått ur deras historia och mytologi övergått till att bli begärliga alster på marknaden. Ett urval av de övriga titlarna kan ge en uppfattning om spännvidden av de projekt och resultat som presenterades: "Svenskhetens gränser", "John Henry och kampen mot den nya tekniken - klass, kön och etnicitet i en amerikansk ballad", "Rockvideon som ett fält för intertextuell kamp."

Ett numera traditionellt men icke desto mindre uppskattat inslag i en konferens vid Växjö universitet var givetvis fredagskvällens hyttsill på Bergdala glasbruk. Ansvariga för organisationen var Gunlög Fur, Lars Olsson, Staffan Klintborg samt Johanna Hedenquist, som också fungerade som konferensvärd tillsammans med Jeanette Björkman och Calle Klintborg.

© [Staffan Klintborg](#)

Recension av Rune Bokholm, *Kungen av Skåne. En bok om statsmannen Arvid Posse* (Historiska Media 1998)

Av Börje Björkman

[Länk till presentation av Börje Björkman](#)

Till den växande raden av professionella historiker som intresserat sig för de enskilda individerna i historien och som även skrivit en biografi hör lundahistorikern Rune Bokholm. *Med Kungen av Skåne. En bok om statsmannen Arvid Posse* har han presenterat ett gediget arbete om greven, storjordägaren, bankmannen, järnvägsbyggaren, riksdagsmannen och sedermera statsministern Arvid Posse som föddes år 1820 och dog dryga åttio år senare, våren 1901. Epitetet kring denne man har varit många och därtill av starkt skiftande slag; såväl hyllande som kritiska, såväl av samtiden som i eftervärlden. Inte minst de skiftande omdömena om Posses person är intressanta, eftersom det delvis var här som författarens intresse för honom vaknade, eller närmare bestämt med några kraftigt svartmålande nekrologer skrivna strax efter hans död. Den fråga som Rune Bokholm ställde sig var hur dessa negativa bilder kunde gå ihop med alla de offentliga och framstående uppdrag som Arvid Posse haft och med de i flera fall positiva omdömen som också fälldes om honom och hans livsgärning. Nekrologer, även över politiska motståndare, brukar ju i allmänhet vara övervägande positiva nästan oavsett vilken inställning man haft till honom eller henne under livstiden.

Utän att avslöja alltför mycket av innehållet i denna digra volym kan ändå sägas att den tidsperiod som står i centrum här sträcker sig från 1850- till 1890-talet även om Posse i och för sig spelade en betydande roll i såväl svenskt som skånskt närings- och kulturliv under längre tid. Tillnamnet "Kungen av Skåne" fick Posse redan av samtiden, ett epitet som rymmer både positiva och negativa nyanser ty Arvid Posse var på flera sätt en kontroversiell person, med ibland egensinniga och oftast mycket bestämda åsikter. Mest känd utanför Skåne har nog Arvid Posse blivit i rollen som politiker. Arvid Posse var en av de drivande männen bakom bildandet av Lantmannapartiet - Sveriges första, i modern mening politiska parti som grundades år 1867 - satt trettiofem år i riksdagen och var dessutom statsminister under några i och för sig korta men för landet viktiga år på 1880-talet. En tes som Bokholm driver är att förklaringarna till en hel del av Posses verksamhet som politiker kan sökas i de erfarenheter han skaffade sig på andra områden, inom juridiken såsom den domstolsjurist han var och i föreningslivet som den föreningsmänniska han också var, och vidare som den bankman och den föregångsman han var för byggandet av järnvägar. Och naturligtvis även omvänt, att hans politikergärning färgade av sig på hans övriga agerande.

Att skriva biografier som går på bredden såväl som på djupet och som både ger en rättvisande och mångskiftande bild av personen och tiden är svårt. Detta delvis därför att biografier ju kan vara så olika till sin karaktär och sitt syfte. De kan som Rune Bokholm skriver "ligga någonstans mellan en skvallerkrönika och en vetenskapligt accepterad avhandling med fullständig akribi". Självt har Bokholm valt en medelväg mellan de nyssnämnda 'polerna' och medvetet gett avkall på vetenskapligheten i form av tunga litteratur- respektive forskningsgenomgångar samt hoppat över djupare problemgenomgångar till förmån för en mer populär och läsvänlig bok som icke desto mindre innehåller en notapparat och en källförteckning som gör det lätt för den vetgirige läsaren att själv gå vidare.

Personligen tycker jag att Rune Bokholm lyckats i sitt syfte. *Kungen av Skåne* är

visserligen ett ganska omfattande verk - enbart själva texten (förutom noter och källförteckningar) stannar på dryga fyrahundra sidor - men trots detta så har man sällan tråkigt i Bokholms/Posses sällskap. Detta är en mycket läsvärd bok som utifrån en persons liv och gärning också ger många inblickar i politiken och i närings- och kulturlivet under förra seklet. Den gavs visserligen ut redan förra året men kan icke desto mindre tryggt rekommenderas till alla som redan nu börjar ställa in sig på ett somrigt hängmatteläsande år 1999.

© [Börje Björkman](#)

[\[Detta nummers förstasida\]](#) [\[Om HumaNetten\]](#) [\[Institutionen för humaniora\]](#)

Recension av Rainer Nyberg, *Skriv vetenskapliga uppsatser och avhandlingar med stöd av IT och Internet* (Vasa Edutime 1999)

Av Börje Björkman

[Länk till presentation av Börje Björkman](#)

IT:s företrädan har länge framhållits som fantastiska. Med hjälp av datorerna, och idag även med Internet, skall man kunna göra i stort sett vad som helst. Och onekligen har väldigt mycket förenklats och förbättrats sedan skrivmaskinens glansdagar: idag är det möjligt för en författare eller forskare att på ett annat sätt än tidigare behålla kontrollen över sin arbetsprocess, från idé- och litteratursökande, skrivande och formgivning till distribution och försäljning. Till medaljens baksida hör - naturligtvis - att det krävs väldigt mycket av den skribent som verkligen vill utnyttja IT:s alla möjligheter.

Icke desto mindre har vi åtminstone i Sverige länge saknat en utförlig vägledning på svenska, som både tar upp konkreta problem och som kan hjälpa en mer eller mindre oerfaren författare fram mot en lyckad uppsats-, avhandlings- eller annan forskningsrapportsprodukt. Föreliggande bok, *Skriv vetenskapliga uppsatser och avhandlingar med stöd av IT och Internet*, skriven av den finländske pedagogikprofessorn Rainer Nyberg, verksam vid Åbo Akademis pedagogiska fakultet i Vasa tycker jag dock kan rekommenderas till de flesta unga akademiker. Rainer Nyberg tillhör de ännu så länge ganska fåtaliga akademiker som på allvar tagit till sig detta nya medium och som försökt sätta sina tankar om hur man konkret bör och faktiskt kan utnyttja dagens IT-teknik på pränt. Vad vi fått med denna bok är, grovt uttryckt, en sorts guidebok i forskningsrapportsskrivandets ädla konst.

Helt 'ny' är visserligen inte denna bok. Detta är den tredje och omarbetade upplagan som kommit på relativt kort tid - de båda första såldes ganska snart slut vilket också det skvallrar om att ämnet är angeläget och viktigt. Förutom att flera saker tillkommit i och med denna upplaga och att innehållet 'uppdaterats' ytterligare - väldigt mycket händer ju inom IT-området och därtill väldigt snabbt - bör för en svensk läsekrets särskilt nämnas två saker. Ett: att den tidigare så 'finländska' texten anpassats till svenska förhållanden. Vi får alltså reda på en hel del om vad som förväntas av en student eller forskare inom respektive akademiska utbildningstradition. Skrifter med liknande syften finns visserligen redan, också i Sverige, men knappast av denna omfattning varför Rainer Nybergs bok känns ytterligt välkommen även här.

Och två: att boken helt i takt med tiden och ämnet också har en egen webbplats - <http://www.vasa.abo.fi/pf/li/itped/skrivet/> - där det fortsättningsvis för var en går att hålla sig 'uppdaterad' hela tiden. Om man i denna service också inkluderar ytterligare ett par speciellt framtagna webbplatser om forskningsinformation respektive forskningsmetoder - adresserna finns i en av bokens bilagor - så har man både som nybörjare och mer erfaren forskare här fått en god grund att stå på.

Skriv vetenskapliga uppsatser... är därför en mycket användbar och nyttig bok, för såväl den förhållandevis erfarne som den blivande forskaren/författaren. I femton kapitel går författaren igenom hela forsknings- och skrivprocessen steg för steg, från val av ämne och handledningsproblematik, över problemformuleringar, metodfrågor och informationssökning till sammanställning, layout och publicering. Hela tiden är det väl strukturerat, resonemanget är ofta uppbyggt med utgångspunkt från en fråga. Skriv- och

forskningsprocessen går på ett pedagogiskt sätt igenom från början till slut. Möjligen kan jag ibland tycka att det är lite väl utförligt, till och med lite omständligt ibland. Det verkar som om författaren har försökt täcka in så många områden och utbildnings/examinationsnivåer som möjligt, svara på så många verkliga och tänkbara frågor som möjligt. Jag tänker exempelvis på avsnitten "Hur många böcker skall man läsa" och "Hur många respondenter måste jag ha?" [för att utföra en empirisk undersökning med hjälp av intervjuer]. Frågorna är naturligtvis viktiga och de ställs säkert av studenterna. Men lika fullt är de omöjliga att svara på och detta gör i sin tur att de svar eller, kanske snarare riktlinjer Rainer Nyberg ger inte alltid säger så mycket. Det blir ibland ett alltför generellt resonemang.

Kanske är det också detta som gör att jag ibland har lite svårt att se vilken målgrupp som Rainer Nyberg främst riktar sig till. Kanske hade det varit bättre om man försökt dela på den information som kan behövas för olika utbildningar/nivåer. Å andra sidan kan man ju säga att de delar som behövs för att lyckas i olika forskningssammanhang och på olika utbildningsnivåer till stor del är desamma, och att det därför är en poäng att faktiskt ha resonemangen på ett och samma ställe. Jag vet inte. Kanske beror mina funderingar på att jag kommit så långt i min egen forskningsproduktionsprocess - ett avhandlingsarbete - och därtill inom ett forskningsområde - humaniora/historia - som inte behandlas så utförligt i boken.

Nå dessa anmärkningar är ganska perifera och förtar knappast det i övrigt mycket positiva helhetsintryck jag fått av denna bok. *Skriv vetenskapliga uppsatser och avhandlingar med stöd av IT och Internet* är, som redan nämnts, en välkommen och behövlig bok som kan användas på flera olika sätt. Med sin vinkling mot dagens teknikutveckling fyller denna praktiska handbok fullt klart ett tomrum som alltför länge lämnats obearbetat.

© [Börje Björkman](#)

Recension av Kristina Schött, Lars Melin, Hans Strand och Bodil Moberg, *Studentens skrivhandbok* (Almqvist & Wiksell, 1998, 141 sidor)

Av Gunilla Byrman

[Länk till presentation av Gunilla Byrman](#)

Denna bok är ett behändigt hjälpmedel för den skrivande studenten eller andra som vill ha vägledning vid förfärdigandet av PM, rapporter och uppsatser. Författarna, knutna till Stockholms universitet, besvarar systematiskt frågor om vad ett PM, en rapport och en uppsats är. Därefter tar de upp hur man bör disponera, skriva och formge samt vilken ton man bör anslå i dylika texter under rubriker som "Dölj arbets- och skrivprocessen" och "Var rädd om ditt kaos". I handboken uppmanas läsaren till självreflexion inför skrivuppgiften genom frågorna: Vad vill du ha sagt? Vad vill du uppnå? Vem ska läsa? och Vad är det för typ av text?

Det nya med denna handbok är att den indikerar hur paper, hemtenta och svar på essäfrågor kan se ut. I takt med akademiernas förnyelsearbete har dessa genrer alltmer kommit att användas i stället för traditionella tentor på sal. Under sådana förhållanden kan det vara av vikt för studenterna att skaffa sig kännedom om hur sådana genrer innehållsligt och formellt bör se ut.

Kapitlet om skrivarbetet delar författarna upp i två delar: *Förberedelser* rekommenderar hur studenten bör gå tillväga för att göra en tidsplan, välja ämne, avgränsa ämnet, formulera en tes eller ett problem samt välja metod och material. "Dessa arbetsmoment blir främst aktuella om du ska skriva en forskningstext, t ex en uppsats eller en rapport." *Efterbearbetningen* "handlar om det du gör när du har skrivit om ditt utkast några gånger och har ett relativt färdigt manus, den så kallade efterbearbetningen. Här kan du läsa om hur du bearbetar stilen och språket i din text, letar efter språkfel, utformar referenser, litteraturförteckningar och annan formalia, formar texten grafiskt och hur du gör en allra sista kontroll av ditt manus innan du lämnar in det."

Handboks författarna tillhandahåller en manual för efterbearbetningen med punkterna sakkontroll, stil- och språkkontroll, formaliakontroll, kontroll av den grafiska formen och slutkontroll.

I kapitlet om efterbearbetningen finns som nämnts ett avsnitt om vanliga språkfel, dvs inkonsekvens, syftningsfel, stilbrott. Avsnittet behandlar också gränsproblem av olika slag, exempelvis särskrivning av ord: *lever pastejen* (?) för *leverpastejen* eller *kassa apparater* för *kassaapparater*. Ett annat gränsproblem är satsradning som innebär att man binder samman fullständiga meningar med enbart komma: *Detta är en mening, det här är också en mening*. Komma är ett tecken inom meningen, och om man kopplar samman meningar ska man sätta ut bindningsord mellan meningarna: *Detta är en mening, och det här är också en mening*. eller stort skiljetecken: *Detta är en mening. Det här är också en mening*.

Författarna åskådliggör klokt rangskillnaden mellan olika avgränsningssignaler med hjälp av frasen *utan ett ord*. Den får i nedanstående exempel en allt prominentare status och hamnar slutligen i ett eget stycke.

Han reste sig upp och gick utan ett ord.

Han reste sig upp och gick, utan ett ord.

Han reste sig upp och gick - utan ett ord.

Han reste sig upp och gick. Utan ett ord.

Han reste sig upp och gick.

Utan ett ord.

Ett råd på vägen är att: "meningar - och endast meningar - ska omges av stor bokstav och stort skiljetecken."

Med datorn är det enkelt att göra ändringar i texten, vilket innebär en stor arbetslättning för skribenten. Datorn kan hjälpa till med att korrigera stavfel, att stryka onödiga ord och att skapa överblick över exempelvis rubriker. Med s k globala sökningar kontrolleras smidigt om det finns olämpliga ord eller om man glömt bort att föra in ändringar.

Men skribenten måste vara vaksam eftersom datorn också verkar skapa nya fel. Valmöjligheterna måste helt enkelt kontrolleras så det inte blir några inkonsekvenser i språkformen. Om man i sista sekunden spränger in en mening i ett redan färdigt resonemang måste man se till att texten före och efter den senast tillkomna meningen fortfarande fungerar i sitt nya sammanhang.

Slutligen ger författarna en lista på hjälpmedel som kan vara viktiga att ha till hands vid textproduktion, t ex *Svenska skrivregler* som ger besked om avstavningar, förkortningar, interpunktion, användning av stor och liten bokstav, och *Svenska Akademiens ordlista* som ger besked om ordböjning och stavning.

En stor fördel med *Studentens skrivhandbok* är att kapitlen är skrivna oberoende av varandra, vilket underlättar för den radsökande att på ett enkelt sätt gå in var som helst i boken. Dessutom är boken försedd med ett rejält register som ytterligare ökar handbokens informationsvärde.

© [Gunilla Byrman](#)

April 96

Av Bärbel Westphal

[Länk till presentation av Bärbel Westphal](#)

April 96

Min morgons tidiga tröst
är trastens mjukt klagande toner.
Hackspettens manande hamrande till trots.
I min smak bearbetar han björken
redan alltför energiskt.

Tystnaden går ännu runt husknuten.
Gräsmattan sover bland krokusar.
En värmevägg bildas på fönsterblecket.
Dra varligt undan gardinen -
en isig vårmorgon smyger sig på.

© text och foto [Bärbel Westphal](#)